

Lapsen edunvalvonta rikosprosessissa – Kaakkois-Suomen malli

Laura Heikkinen

1/2023

TIIVISTELMÄ

Laura Heikkinen: Lapsen edunvalvonta rikosprosessissa – Kaakkois-Suomen malli

Opinnäytetyön muoto: Tutkimuksellinen

Julkisuusaste: Julkinen

Ohjaaja: Anu Haikansalo & Jari Saario

Tutkinto: Poliisi (AMK)

Tämä opinnäytetyö on laadullinen tutkimus lapsen edunvalvonnasta rikosprosessissa Kaakkois-Suomen poliisilaitoksen alueella. Kaakkois-Suomessa on käytössä edunvalvonnan koordinointimalli, jossa Socom Oy:n edunvalvontakoordinaattori välittää poliisille esitutkintaa varten rekisteristään sopivimman koulutetun edunvalvojan. Opinnäytetyön tarkoitus on selvittää, millainen tämä edunvalvontamalli on käytännössä, mitä vaikutuksia sillä on lapsen etuun rikosprosessissa ja mitä kehittämiskohteita edunvalvontamallissa oikein on. Teoreettisessa viitekehyksessä on tietoa lapsiin kohdistuvista rikoksista ja niiden tutkinnasta sekä lapsen edunvalvonnasta rikosprosessin aikana. Tutkimusmenetelmänä on käytetty puolistrukturoituja haastatteluita. Haastattelin opinnäytetyöhön Socom Oy:n toimitusjohtaja Marjukka Heikkilää ja edunvalvontakoordinaattoria sekä Kaakkois-Suomen lapsirikostutkinnan ryhmän rikostutkijoita, ryhmänjohtajaa ja tutkinnanjohtajaa.

Tutkimustulokset on analysoitu teemoittelun ja SWOT-kaavion keinoin. Edunvalvontakoordinaattorin kautta edunvalvojan saa esitutkintaa varten nopeasti, mutta käräjäoikeudessa edunvalvontahakemusten käsittely on toisinaan hidasta. Välillä aikataulujen yhteensovittamisessa edunvalvojien kanssa on ollut haasteita. Rikostutkijat eivät kokeneet Tandem-mallia ja lastensuojelutaustaista edunvalvojaa tarpeelliseksi vakavissa rikosasioissa, sillä oikeusavustajan läsnäololla kuulusteluissa on suurempi merkitys. Myös hyviä puolia löytyi. Lapsiin kohdistuvien rikosten esikäsittely LASTA-seula-palaverissa ja lapsen edunvalvojan kuuleminen sen yhteydessä on koettu hyväksi ratkaisuksi. Se vähentää lapsirikostutkijoiden työmäärää, mutta lapsen etu tulee silti huomioiduksi, vaikka esitutkinta lopetettaisiin tai rajoitettaisiin. Myös muutoin edunvalvojat olivat käyneet tapaa-
massa lapsia ja tuoneet heidän etuihinsa liittyviä asioita esitutkinnan aikana esiin.

Johtopäätöksissä tutkimustuloksia on vertailtu teoria-aineistoon. Lapsen etu rikosprosessissa tulee Kaakkois-Suomessa pääasiassa hyvin huomioiduksi ja edunvalvontamalli vaikuttaisi pitkälti täyttävän Barnahus-laatustandardit. Lapsirikostutkijat nostivat kuitenkin esille sen, että joskus kuulusteluissa ei ole ollut läsnä oikeusavustajaa, vaan pelkkä lastensuojelutaustainen edunvalvoja. Tämä on merkittävä epäkohta, sillä lasta ei välttämättä kuulla enää käräjäoikeudessa lainkaan.

Sivumäärä: 55 sivua

Tarkastuskuukausi ja vuosi: tammikuu 2023

Avainsanat: edunvalvonta, rikosprosessi, lapsirikostutkinta, esikäsittely, Barnahus-hanke

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
1.1 Tutkimuskysymykset	4
1.2 Tutkimuksen tavoitteet	5
2 TIETOPERUSTA	5
2.1 Lapsiin kohdistuvat rikokset	5
2.1.1 Lapsiin kohdistuvat väkivaltarikokset	6
2.1.2 Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset	8
2.1.3 Verkkovälitteiset seksuaalirikokset.....	10
2.2 Lapsi rikosprosessissa	11
2.2.1 Rikosprosessi	12
2.2.2 Lapsirikostutkinta	13
2.2.3 Rikosten esikäsittely	14
2.3 Lapsen edunvalvonta	16
2.3.1 Lapsen etu.....	16
2.3.2 Lapsen edunvalvonta rikosprosessissa	17
2.3.3 Edunvalvontamallit	20
2.3.4 Edunvalvojan valinta ja koulutus	20
2.3.5 Moniammatillinen rikosten esikäsittely	21
2.3.6 Barnahus-hanke	23
2.3.7 Edunvalvonnan kehittäminen.....	24
3 KAAKKOIS-SUOMEN MALLI.....	25
3.1 Lapsirikostutkinnan ryhmä.....	25
3.2 Edunvalvonnan koordinointimalli	26
4 TUTKIMUSTYÖN TOTEUTUS.....	27
4.1 Laadullinen tutkimus	27
4.2 Kohderyhmä ja haastattelut.....	28
4.3 Tutkimuksen analyysi.....	30
4.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	31

5 TUTKIMUSTULOKSET	33
5.1 Kaakkois-Suomen malli.....	33
5.1.1 Kokemukset edunvalvonnan koordinoimisesta	33
5.1.2 Poliisien kokemuksia edunvalvojista ja Tandem-mallista	34
5.1.3 Lapsen edunvalvonta rikosten esiselvittelyn aikana	37
5.2 Lapsen edun toteutuminen rikosprosessin aikana	39
5.2.1 Rikosprosessin kesto.....	39
5.2.2 Lapsen saama tuki	40
5.3 Kehittämiskohteet	41
5.4 SWOT-kaavio.....	42
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	42
6.1 Kaakkois-Suomen edunvalvontamalli toimii pääosin hyvin	42
6.2 Käsitykset sopivasta edunvalvojasta ja lapsen edusta vaihtelevat.....	43
6.3 Kehittämiskohteiden arviointi.....	45
7 POHDINTA.....	46
LÄHTEET	49
LIITTEET	53

1 JOHDANTO

Lapsiin kohdistuneet rikokset nousevat lehtiotsikoihin säännöllisesti. Ne herättävät lukijoissaan usein vahvoja tunteita: surua, epäuskoa ja jopa raivoa. Internetin keskustelupalstoilla fantasioidaan vaka-vallakin väkivallalla rikoksentekijää kohtaan. Lapsiuhrien kohdalla taas nousee usein esiin kysymys siitä olisiko tilanteen voinut jotenkin ennalta estää. Rikostutkijoiden tietoon nämä ihmiskohtalot tulevat siinä vaiheessa, kun rikosta jo epäillään. Tällöin olisi tärkeää saada asiat selvitettyä ja esitutkinta val-miiksi mahdollisimman nopeasti. Käytännössä prosessi kuitenkin usein venyy.

Ennen opintojani Poliisiammattikorkeakoulussa työskentelin Rikosseuraamuslaitoksella väkivalta- ja seksuaalirikoksista tuomittujen henkilöiden kanssa, ja jo tällöin kävi ilmi se, kuinka pitkiä ja kuormitta-via rikosten esitutkinnat joskus ovat. Voi vain kuvitella, kuinka pitkältä sama aika tuntuukaan lapsen elämässä – sanotaanhan vuoden kymmenenvuotiaan elämässä vastaavan viittä vuotta 50-vuotiaan elämästä. Väkivaltarikoksista tuomitut henkilöt ovat usein olleet lapsuudessaan väkivallan uhreja. Täl-laisista lapsuusmuistoista kuullessani mietin toisinaan sitä, että jos nämä henkilöt olisivat saaneet apua jo lapsena, niin olisiko väkivaltainen käyttäytyminen jäänyt ylisukupolvistumatta ja vakavat rikok-set tapahtumatta. Lapsen tulisikin saada kaikki tarvitsemansa tuki jo rikosprosessin aikana.

Vaikka lapsirikostutkimuksen perusteella lapsiin kohdistuva fyysinen väkivalta on kaikkiaan vähenty-nyt (Fagerlund ym. 2014, 121), niin digitalisaation myötä yhä useammalla lapsella on riski joutua sek-suaalirikosten uhriksi, kun rikos ei enää vaadi fyysistä läsnäoloa samassa tilassa rikoksentekijän kanssa (Suojellaan lapsia ry 2022). Sosiaalisen median välityksellä sain tietää Barnahus-hankkeesta, jonka valtakunnallistamiseen Sipilän hallitus myönsi määrärahan keväällä 2019. Barnahus-mallin ta-voitteena on taata lapsille moniammatillinen, lapsikeskeinen ja viiveetön väkivalta- ja seksuaalirikos-ten tutkintaprosessi, jonka aikana lapsi ja perhe saavat riittävän tuen ja hoidon. (Barnahus-hanke-suunnitelma 2019–2021, 1.) Hanke vaikutti minusta hyvältä ja mielenkiintoiselta.

Päädyin Barnahus-hankkeesta luettuani valitsemaan lapsirikostutkinnan opinnäytetyöni aiheeksi alku-vuodesta 2021 ja keräsin aiheeseen liittyvää tietoa opinnäytetyösuunnitelmaan. Laitoin opinnäytepro-sessini kuitenkin jäihin harjoittelun aikana ja palatessani sen äärelle kesällä 2022, kävikin ilmi, että alkuperäisestä aiheestani oli jo tulossa laaja Valtioneuvoston selvitys. Sen vuoksi aihetta piti vaihtaa ja muokata tutkitussuunnitelmaa.

Olin tuolloin työharjoittelussa Kaakkois-Suomen poliisilaitoksessa, minne oli vuoden 2022 alussa pe-rustettu oma lapsirikostutkinnan ryhmä, johon pääsin myös työharjoitteluni aikana muutamaksi päi-väksi tutustumaan. Sain Barnahus-hankkeen poliisiasiantuntijalta vinkin, että voisin tehdä opinnäyte-työn Kaakkois-Suomessa käytössä olevasta edunvalvonnasta. Otin asiasta selvää ja huomasin, että

Kaakkois-Suomen malliin on viitattu useissa lapsirikostutkintaa käsittelevissä kansallisissa selvityksissä. Edunvalvonnan koordinointimalli on muodoltaan ainutlaatuinen ja sitä on käytetty esimerkkinä Marjukka Heikkilän ja Satu Rantaeskolan tekemässä Suunnitelmassa lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa (2022). Siitä on kerrottu myös Miia Lehtisen ja Maria Rossin Käsikirjassa lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan (2021). Halusin itsekin saada lisätietoa siitä, mitä tuo edunvalvontamalli oikein käytännössä sisältää, ja miten poliisit olivat mallin kokeneet. Lapsirikostutkinnan ryhmän rikoskomisariolta sain tiedon siitä, että Kaakkois-Suomen poliisissa on ollut myös vuoden 2022 ajan meneillään pilottihanke, jossa lapselle haetaan edunvalvontaa jo rikosten esiselvittelyvaiheessa. Siitä tuli yksi tutkimuksessani selvitetävä aihe.

Lapsen edunvalvonta rikosprosessissa onkin mielestäni tärkeä ja ajankohtainen aihe, koska yhteiskunnassa on nyt paremmin havahduttu lapsen oikeuteen tulla kuulluksi ja varhaisen avun merkitykseen. On hienoa, että lapsen etuun rikosprosessissa on kiinnitetty huomiota ja sen kehittämiseksi on saatu lisäresursseja.

Seuraavaksi kerron opinnäytetyön tutkimuskysymyksistä ja tavoitteista.

1.1 Tutkimuskysymykset

Opinnäytetyön tutkimuskysymykset ovat:

Miten lasten edunvalvontaa toteutetaan rikosprosessin aikana Kaakkois-Suomen poliisilaitoksella?

Miten lapsen etu on huomioitu rikosprosessin aikana?

Miten lasten edunvalvontaa rikosprosessissa voitaisiin kehittää?

Tutkimuskysymykset ohjaavat tutkimusta ja aineistonkeruuta, ja niillä saadaan vastaus tutkimusongelmaan (Kananen 2017, 60). Tämän opinnäytetyön tutkimusongelma on lapsen edunvalvonta rikosprosessissa Kaakkois-Suomen alueella. Ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä on tarkoitus selvittää kattavasti, mitä Kaakkois-Suomen edunvalvontamalli oikein pitää sisällään. Se sisältää myös kysymyksen siitä, miten lapsen edunvalvontaa toteutetaan rikosten esikäsittelyvaiheessa. Toisella tutkimuskysymyksellä on tarkoitus selvittää, onko edunvalvontamalli vaikuttanut lapsen etuun ja sen huomioimiseen rikosprosessin aikana. Kolmas kysymys on edunvalvontaprosessin kehittämiskohdista. Oma hypoteesini on, että myös Kaakkois-Suomen edunvalvontamallista löytyy jotain kehitettävää.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on tarjota perustasolla tietoa lapsiin kohdistuvista rikoksista sekä lapsiin kohdistuvien rikosten tutkintaan liittyvistä erityispiirteistä. Sen lisäksi opinnäytetyön tavoitteena on tarjota kattavasti tietoa Kaakkois-Suomen poliisilaitoksen alueella käytössä olevasta edunvalvontamallista asiasta kiinnostuneille. Opinnäytetyön teoria-aineistoon kerätään lisäksi perustason tietoa lapsiin kohdistuvista rikoksista, lapsirikostutkinnasta ja lasten edunvalvonnasta rikosprosessin aikana. Seksuaalirikosten lainsäädäntö muuttui vuoden 2023 alussa ja teoriaosuudessa avataan sitä lapsiin kohdistuvien rikosten osalta. Opinnäytetyön pyrin kirjoittamaan siten, että sen luettuaan voi myös poliisialan ulkopuolinen ihminen jotain aiheesta ymmärtää.

Opinnäytetyöhön haastatellaan lapsirikostutkinnan koordinaattorina toiminutta henkilöä, Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Socom Oy:n toimitusjohtajaa Marjukka Heikkilää, Kaakkois-Suomen poliisilaitoksen lapsirikostutkinnan ryhmän neljää rikostutkijaa, ryhmänjohtajaa ja rikoskomisariota. Tutkimus on muodoltaan laadullinen ja siihen etsitään asiantuntijatietoa puolistrukturoiduilla haastatteluilla, joissa käsitellään tutkimuskysymysten teemoja. Yksi haastattelu toteutetaan sähköpostilla, muut yksilö-, pari- ja ryhmähaastatteluina. Haastatteluissa käytetään apuna etäyhteyksiä. Haastattelututkimus rajataan Kaakkois-Suomen alueen poliisien ja edunvalvonnan koordinoijien näkökulmaan, sillä arvioin kahdeksan haastateltavan olevan riittävä määrä AMK-opinnäytetyön (15 op) laajuuteen nähden. Poliisi (AMK)-opinnäytetyön ohjeen (Haikansalo & Korander 2022, 20) perusteella kvalitatiivisessa työssä voidaan ottaa pienempi näyte, koska siinä ei pyritä tilastolliseen yleistämiseen, vaan tarkoitus on ymmärtää syvällisemmin ja perustellen tutkimuskohdetta ja tehdä yleistyksiä asiantuntijoiden perusteluiden sekä teoritiedon pohjalta. Haastatteluiden avulla pyritään saamaan aiempaa syvällisempi käsitys Kaakkois-Suomessa käytössä olevasta edunvalvontamallista, sen hyvistä ja huonoista puolista sekä kehittämiskohdista.

2 TIETOPERUSTA

Opinnäytetyöni teoreettiseen viitekehykseen kuuluu ensin yleistä tietoa lapsiin kohdistuvista rikoksista ja sen jälkeen hieman laajemmin tietoa lasten rikosprosesseista ja lasten edunvalvonnasta rikosprosessin aikana. Lopuksi on teoritietoa Kaakkois-Suomen poliisilaitoksen lapsirikostutkinnan ryhmästä ja edunvalvonnan koordinoimista.

2.1 Lapsiin kohdistuvat rikokset

Yleisimpiä alle 18-vuotiaisiin kohdistuvia rikoksia on pahoinpitelyrikosten lisäksi lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja sukupuolisiveellisyttä loukkaavien lasta esittävien kuvien hallussapito ja levittäminen. (Poliisi, seksuaalirikokset, luettu 15.11.2022). Terveystieteiden tutkimuskeskus THL määrittä

vuonna 2022 lapseen kohdistuvan väkivallan muodoiksi fyysisen väkivallan, vauvan ravistelun, kuritusväkivallan, kemiallisen pahoinpitelyn, henkisen väkivallan, väkivallalle altistumisen perheessä ja seksuaaliväkivallan.

Tilastokeskuksen 5.10.2022 julkaiseman tiedotteen mukaan alaikäisiin kohdistuneet perheväkivaltatapaukset Suomessa lisääntyivät 6,7 % vuonna 2021. Uhreista poikia oli hieman yli 1 200 ja tyttöjä hieman alle 1 400. Vuonna 2021 poliisille ilmoitettiin lähes 5 400 seksuaalirikosta, joista lapsiin kohdistuvia oli yli puolet. Lisäksi lapsia seksuaalisesti esittävään kuvamateriaaliin liittyviä rikoksia tutkittiin poliisissa vuonna 2021 yli 850 kappaletta. (Poliisi, seksuaalirikokset, luettu 15.11.2022.) Kaakkois-Suomen poliisissa vuonna 2019 lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten määrä oli kokonaisuudessaan 145 ja vuonna 2020 puolestaan 211. Lapsiin kohdistuvien pahoinpitelyrikosten määrä on vaihdellut noin neljänsadan molemmin puolin viime vuosina. (Poliisi 2022.)

Lapsiin kohdistuneet seksuaalirikokset ovat pääasiassa piilorikollisuutta, sillä lapsiin kohdistuneita seksuaalirikoksia ei läheskään aina ilmoiteta poliisille. Lapsi voi salata asian vanhemmiltaan ja vanhemmatkaan eivät aina halua tehdä hyväksikäytöstä rikosilmoitusta. Jos tekijänä on lapsen perheenjäsen, rikoksen ilmitulo on kiinni siitä, selviääkö asia muussa ympäristössä esimerkiksi koulussa, terveydenhuollossa tai päiväkodissa. Viranomaisia on 2000-luvun aikana koulutettu tunnistamaan paremmin lapsiin kohdistuvia rikoksia. Rikosten yleisyyttä on selvitetty myös kouluterveyskyselyillä ja lapsiuhritutkimuksilla. (Malin & Fagerlund 2021, 80–81.)

Vuoden 2013 lapsiuhritutkimuksen perusteella pitkällä aikavälillä lapsiin kohdistuva väkivalta kaikissa muodoissaan on kuitenkin vähentynyt (Fagerlund ym. 2014, 121). Rikostilastojen valossa lasten seksuaalinen hyväksikäyttö näyttää lisääntyneen, mutta siihen selityksenä voi olla myös viranomaiskontrollin tehostuminen ja asiasta käytävä julkinen keskustelu. Toisaalta lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö internetin välityksellä ja grooming eli lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin ovat mahdollistuneet vasta 2000-luvulta lähtien. Lisäksi lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin lisättiin rikoslakiin vasta vuonna 2011. (Malin ym. 2022, 72–73.)

Seuraavaksi kerrotaan lapsiin kohdistuvista rikoksista rikoslain, oikeuskirjallisuuden ja lain esitöiden kautta.

2.1.1 Lapsiin kohdistuvat väkivaltarikokset

Rikoslain (39/1889) 21 luvun 5 §:ssä on määritelty pahoinpitelyn tunnusmerkistö. Pahoinpitelyyn syyllistyy, jos tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa, vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan. Sen rangaistusasteikko on sakosta kahteen vuoteen vankeutta ja yritys on rangaistava. Perinteisesti pahoinpitely on mielletty aktiiviseksi ja fyysiseksi toiminnaksi, jossa loukataan toisen ihmisen ruumiillista koskemattomuutta ja aiheutetaan

vamma esimerkiksi nyrkillä lyömällä. Nykyään pahoinpitely ei kuitenkaan vaadi ruumiillista väkivaltaa tai vammaa. Esimerkiksi korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä (KKO:2001:7) aikuinen tuomittiin pahoinpitelystä sakkoihin ja korvauksiin hänen annettua 12-vuotiaalle runsaasti alkoholia ja tämän jouduttua voimakkaan päihtymystilan vuoksi sairaalaan. (Tolvanen & Vuento 2012, 302–303.)

Törkeään pahoinpitelyyn (RL 21.6) syyllistyy, jos aiheuttaa pahoinpitelyssä vaikean ruumiinvamman, vakavan sairauden tai hengenvaarallisen tilan, rikos tehdään erityisen raa'alla tai julmalla tavalla tai siinä käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta niihin rinnastettavaa hengenvaarallista välinettä. Rangaistusasteikko on yhdestä kymmeneen vuotta vankeutta ja yritys on rangaistava. Ankaroitamisperuste toteutuu esimerkiksi pienten lasten kohdalla, kun puolustuskyvyttömään lapseen kohdistunut pahoinpitely arvioidaan julmaksi. Jos esimerkiksi vauvaa hakataan nyrkein, esitutkinta käynnistyy törkeänä pahoinpitelynä, vaikka vauvalle olisi aiheutunut vain pinnallisia vammoja. Jos lasta lyödään remmillä, tekoväline ei itsessään täytä törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistöä, mutta teko voi silti olla erityisen julma tai aiheuttaa lapselle vaikean ruumiinvamman. (Tolvanen & Vuento 2012, 303.)

Lievästä pahoinpitelystä on kysymys, jos pahoinpitelyssä käytetty väkivalta, ruumiillisen koskemattomuuden loukkaus tai terveyden vaarantaminen on vähäistä (RL 21:7). Siitä voi tulla rangaistukseksi sakkoa eikä sen yritys ole rangaistava. Alle 18-vuotiaaseen kohdistuessa lievä pahoinpitely on kuitenkin virallisen syytteen alainen rikos. Lievistä pahoinpitelyistä on tuomittu esimerkiksi huoltajia, jotka ovat kasvatustapaansa ruumiillisesti kurittaneet lastaan tukistuksia tai luunappeja käyttämällä (Tolvanen & Vuento 2012, 303).

Jos lapsi kuolee henkirikoksen uhrina, voi kyseessä olla tappo (RL 21:1); murha (RL 21:2), jos henkirikos on tehty vakaasti harkiten, erityisen raa'alla tai julmalla tavalla, vakavaa yleistä vaaraa aiheuttaen ja rikos on kokonaisuudessaan arvostellen törkeä; tai tappoa lievempi surma (RL 21:3). Lapsensurmassa (RL 21:4) äiti surmaa lapsensa synnytyksen aikana tai synnytyksestä johtuvan masennuksen vuoksi. Jos lapsi kuolee henkirikoksen uhrina tai muuten epäselvissä olosuhteissa, poliisi käynnistää aina asiasta tutkinnan. Henkirikosten rangaistusasteikko vaihtelee lapsensurman neljän kuukauden minimirangaistuksesta murhan elinkautiseen vankeuteen. (Tolvanen & Vuento 2012, 303.)

Heitteillepanoon (RL 21:4) syyllistyy, jos jättää avuttomaan tilaan henkilön, josta on velvollinen huolehtimaan ja aiheuttaa siten vaaran tämän hengelle tai terveydelle. Heitteillepanosta rangaistus on sakkoja tai enintään kaksi vuotta vankeutta. Yleisimmät poliisin tutkimat lapsiin kohdistuvat heitteillepanot ovat tilanteita, joissa päihtyneet vanhemmat ovat jättäneet vähäpukeisen lapsen ulos kylmään ilta-aikaan. Heitteillepanon tunnusmerkistö täyttyy vain, jos lapselle aiheutuu tilanteesta konkreettinen vaara. Epäselvissä olosuhteissa olevista pienistä lapsista ilmoitetaan herkästi poliisille ja konkreettinen vaara pystytään ennalta estämään eikä asiassa ole tällöin syytä epäillä rikosta. Tilanne voi kuitenkin johtaa lastensuojelullisiin toimenpiteisiin. (Tolvanen & Vuento 2012, 304.)

Jos lapselle aiheutetaan huolimattomuudella vammoja tai sairauksia, on kyseessä vammantuottamus. Jos huolimattomuudesta aiheutuu kuolema, on kyse kuolemantuottamuksesta. Rangaistusasteikko on näissä tuottamuksellisissa rikoksissa alhaisempi kuin tahallisissa rikoksissa. Vammantuottamuksen rangaistusasteikko on sakoista kahteen vuotta vankeutta ja kuolemantuottamuksessa sakoista kuuteen vuotta vankeutta. Kyseessä voi olla myös tapaturma eli vahinko, missä rikosta ei ole tapahtunut eikä ketään tuomita rangaistukseen. Tahallisuuden, tuottamuksen ja tapaturman rajapinnat ovat usein epäselviä ja vaativat oikeudelta tarkkaa harkintaa. (Tolvanen & Vuento 2012, 304.)

2.1.2 Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset

Seksuaalirikoksista säädetään rikoslain 20 luvussa. Lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista on säädetty erikseen ja niissä rangaistusasteikko on ankarampi kuin aikuisiin kohdistuvissa teoissa. Uhrin alaikäisyys on myös koventamisperuste. Kaikki alaikäisiin kohdistuvat seksuaalirikokset ovat myös virallisen syytteen alaisia eli ne voidaan tutkia ja tekijä tuomita, vaikkei lapsi tai tämän huoltaja vaatisikaan asiasta rangaistusta. Seksuaalirikoksen uhri on lapsi ollessaan alaikäinen. Seksuaalisen kanssakäymisen suojaikäraja on kuitenkin 16 vuotta. Kaikki seksuaalinen kanssakäyminen alle 16-vuotiaan kanssa on rangaistavaa ja alle 16-vuotiaan seksuaalista itsemääräämisoikeutta suojellaan lailla. (Fagerlund ym. 2021, 14–15.)

Vuoden 2023 alussa tuli voimaan seksuaalirikoslain kokonaisuudistus. Lapsiin kohdistuvissa rikoksissa painottuu entistä enemmän lapsen koskemattomuus ja lähtökohtana on se, ettei lapsi voi suostua seksuaaliseen tekoon aikuisen kanssa. Sukupuolilyhteys alle 16-vuotiaan lapsen kanssa on pääsääntöisesti laissa lapsenraiskaus eikä enää hyväksikäyttörikos. Myös 16–17-vuotiaita lapsia suojataan aiempaa paremmin. Uudistuksen myötä seksuaalirikosten rangaistukset kovenevat. (Oikeusministeriö 2022). Seuraavaksi kerrotaan uudistuneesta rikoslain 20 luvusta ja sitä edeltäneestä hallituksen esityksestä seksuaalirikoksia koskeväksi lainsäädännöksi (HE 13/2022 vp).

Rikoslain 20 luvun 12 §:n mukaan, jos on sukupuoliyhteydessä alle 16-vuotiaan kanssa, voi tulla tuomituksi lapsenraiskauksesta vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi vankeuteen. Lapsenraiskauksesta tuomitaan myös sukupuoliyhteydessä 16–18-vuotiaan lapsen kanssa ollut henkilö, jos kyseessä on lapsen vanhempi tai henkilö, joka on vanhempaan rinnastettavassa asemassa. Törkeästä lapsenraiskauksesta (RL 20:13) on kyse, jos raiskauksessa käytetään tai uhataan käyttää vakavaa henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila; rikoksen tekee useampi kuin yksi henkilö; rikoksella aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä; rikos tehdään erityisen raa'alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla. Törkeä raiskaus voi olla kyseessä myös silloin, kun kohteena on lapsi, jolle rikos lapsen iän tai kehitystason vuoksi on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa tai rikos on omiaan aiheut-

tamaan erityistä vahinkoa lapselle hänen tekijää kohtaan tuntemansa erityisen luottamuksen tai muuten tekijästä erityisen riippuvaisen asemansa vuoksi. Teon tulee olla myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Rangaistusasteikko on 4–12 vuotta vankeutta. Lapsenraiskauksen ja törkeän lapsenraiskauksen yrittäminen on rangaistavaa.

Raiskauksena (RL 20:1) pidetään vuoden 2023 alusta alkaen tekoa, jossa joku on sukupuoliyhteydessä sellaisen henkilön kanssa, joka ei osallistu siihen vapaaehtoisesti. Sukupuoliyhteys ei ole vapaaehtoinen, jos henkilö ei ole sanallisesti, käytöksellään tai muulla tavoin ilmaissut osallistuvansa siihen vapaaehtoisesti. Raiskauksena pidetään myös tilannetta, jossa henkilö on pakotettu sukupuoliyhteyteen esimerkiksi väkivallan uhalla tai hän ei ole voinut ilmaista tahtoaan esimerkiksi tiedottomuutensa, voimakkaan päihtymystilan tai valta-aseman väärinkäytön vuoksi. Yli 16-vuotiaan mutta alle 18-vuotiaan lapsen raiskaus on tekemuodoltaan törkeä (RL 20:2.4), kunhan se on myös kokonaisuutena arvostellen sitä. Kun alle 16-vuotiaisiin lapsiin ja tietyissä tilanteissa 16–18-vuotiaisiin kohdistuvat teot ovat erikseen rangaistavia lapsenraiskauksia, niin kohta RL 20:2.4 soveltuu yli 16-vuotiaisiin lapsiin (HE 13/2022 vp, 106). Perusmuotoisessa raiskauksessa rangaistusasteikko on 1–6 vuotta vankeutta ja törkeässä 2–10 vuotta. Kummankin yritys on rangaistavaa.

Lapseen seksuaalisesta kajoamisesta (RL 20:14) taas tuomitaan silloin, kun joku tekee koskettelulla tai muulla tavoin alle 16-vuotiaalle seksuaalisen teon, joka on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä tai saa lapsen ryhtymään sellaiseen tekoon. Lapseen kajoaminen ei kuitenkaan tarkoita sukupuoliyhteyttä. Rangaistusasteikko on neljä kuukautta – kuusi vuotta vankeutta. Alle 18-vuotiaaseen, mutta yli 16-vuotiaaseen lapseen kajoamisesta voidaan tuomita myös lapsen vanhempi tai siihen rinnastettava henkilö. Hallituksen esityksessä HE 13/2022 vp (126–127) on mainittu esimerkkeinä lapsen seksuaalisesta kajoamisesta seuraavia tekoja: lapsen pyytäminen tai saaminen toimimaan seksuaalisväritteisellä tavalla; tekijän sukupuolielimen näyttäminen lapselle; lapsen suuteleminen seksuaalisesti tai lapsen nostelu, lapsen syliin ottaminen, riisuminen, kylvettäminen ja halaaminen muussa kuin normaalissa kanssakäymisessä ja hoitotoimenpiteiden yhteydessä; lapsen houkuttelemineen katsomaan masturbointia, yhdyntää tai pornografiaa; lapselle seksuaalisesti latautuneista tapahtumista kertominen ja niistä keskusteleminen sekä seksuaalisten viestien lähettäminen lapselle. Lapsiin kohdistuvia seksuaaliset teot eivät edellytä fyysistä läheisyyttä tekijän ja lapsen välillä, vaan rikoksia voidaan tehdä myös teknisiä välineitä hyödyntäen. Rangaistavaa on se, jos tekijä saa lapsen ryhtymään rikoksen tunnusmerkistön mukaiseen tekoon, kuten tyydyttämään itseään. Myös olosuhteet vaikuttavat: seksuaalisen teon tulee olla omiaan vaikuttamaan lapsen kehitykseen. Esimerkiksi satunnainen huutelu kadulla tai pornon katsominen sitä ymmärtämättömän vauvan läsnä ollessa eivät ole tekoina omiaan aiheuttamaan lapselle vahinkoa.

Törkeästä lapseen kajoamisesta (RL 20:15) on kyse silloin, kun käytetään tai uhataan käyttää vakavaa henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa, aiheutetaan rikoksella rikosentekijöiden lukumäärän tai muun

syyn vuoksi erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä tai se tehdään erityisen nöyryyttävällä tavalla. Törkeää lapseen kajoaminen on myös silloin, jos kohteena on lapsi, jolle rikos lapsen iän tai kehitystason vuoksi on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa tai rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa lapselle hänen tekijää kohtaan tuntemansa erityisen luottamuksen tai muuten tekijästä erityisen riippuvaisen asemansa vuoksi. Rikoksen tulee olla myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Törkeästä lapseen seksuaalisesta kajoamisesta tuomitaan vähintään kaksi ja enintään kymmenen vuotta vankeutta. Lapseen seksuaalisesti kajoamisen yrittäminen on rangaistavaa.

Tulevaisuudessa lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä (RL 20:16) tuomitaan silloin, jos lapsenraiskaus tai seksuaalinen kajoaminen lapseen, ottaen huomioon lapsen ja tekijän ikä ja kypsyys, osapuolten suhde sekä muut olosuhteet teon aikana, on kokonaisuutena arvostellen tehty rikoksen vakuutta vähentävien seikkojen vallitessa. Tällöin rangaistusasteikko on 4 kuukautta – 6 vuotta vankeutta. Yritys on rangaistava.

Edellä mainittuihin rikoksiin pysyy voimassa rajoitussäännös (RL 20:17), mikä tarkoittaa sitä, ettei lapsenraiskauksena, seksuaalisena kajoamisena lapseen tai lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä pidetä tekoa, joka ei loukkaa kohteen seksuaalista itsemääräämisoikeutta, ja jonka osapuolten iässä sekä kypsyudessa ei ole suurta eroa.

2.1.3 Verkkovälitteiset seksuaalirikokset

Teknologian kehittyessä lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, kuten muukin rikollisuus, on siirtynyt vahvasti internetiin. Lapsi voi joutua seksuaaliväkivallan uhriksi ilman, että rikosentekijä on fyysisesti läsnä lapsen kanssa samassa tilassa. Tekijä voi internetin välityksellä esimerkiksi houkutella, huijata, manipuloida, pelotella, kiristää, pakottaa, uhata tai muutoin saada lapsen tekemään seksuaalisia tekoja joko itseään tai toista lasta kohtaan. Teknologian kehityksen myötä lapseen kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistavan kuvamateriaalin määrät ovat räjähdysmäisesti kasvaneet kaikkialla maailmassa. (Suojellaan lapsia ry 2022.)

Rikoslain 20 luvun 18 §:ssä säädetään lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin. Se tarkoittaa sitä, että jos ehdottaa tapaamista tai muuta kanssakäymistä lapsen kanssa siten, että ehdotuksen sisällöstä tai olosuhteista ilmenee, että tekijän on tarkoitus valmistaa kuva tai kuvatallenne, jossa seksuaalisesti esitetään lasta tai jossa tarkoituksena on raiskata lapsi, kajota lapseen seksuaalisesti tai seksuaalisesti hyväksikäyttää lasta. Lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin rangaistusasteikko on sakkoja – 1 vuosi vankeutta. Yritys on rangaistava.

Lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin käytetään myös termiä grooming. Houkuttelua voidaan luonnehtia valmistelurikokseksi, joka tapahtuu ennen rikoksen yritystä (Ojala 2012, 151).

Groomaaja voi ottaa yhteyttä lapseen esimerkiksi sosiaalisen median tai jonkin pelialustan välityksellä. Grooming voi olla nopeaa viestittelyä, jossa groomaaja pyrkii saamaan lapsen toimimaan spontaanisti haluamallaan tavalla tai se voi olla hitaasti etenevä prosessi, jossa groomaaja pyrkii luomaan lapseen luottamuksellisen suhteen ja vähitellen lisää seksuaalia asioita keskusteluun. Groomaaja voi käyttää salattua tai valeprofiilia lähestyessään lasta. Groomaus voi johtaa siihen, että lapsi esimerkiksi lopulta lähettää alastonkuvia itsestään groomaajalle. (Pelastakaa Lapset ry, grooming, luettu 1.11.2022.) Rikoslain 20 luvun 9 §:n mukaan myös vastineen tarjoaminen alle 18-vuotiaalle seksuaalisesta teosta on laitonta.

Lasta seksuaalisesti esittävän kuvan levittämistä säädetään rikoslain 20 luvun 19 §:ssä. Jos valmistaa, pitää kaupan tai vuokrattavana taikka muulla tavoin tarjoaa tai asettaa saataville, pitää saatavilla, vie maasta, tuo maahan tai Suomen kautta muuhun maahan taikka muuten levittää kuvan tai kuvatallenteen, jossa seksuaalisesti ja todellisuuspohjaisesti tai todenmukaisesti esitetään lasta, voi tulla tuomituksi lasta seksuaalisesti esittävän kuvan levittämistä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Lapsena pidetään alle 18-vuotiasta henkilöä tai henkilöä, jonka ikää ei voida selvittää, mutta voidaan olettaa olevan alle 18-vuotias. Törkeästä tekemuodosta (RL 20:20) on kyse silloin, kun lasta seksuaalisesti esittävän kuvan levittämisessä lapsi on erityisen nuori, kuvassa esitetään myös lapseen kohdistuvaa vakavaa väkivaltaa tai lapsen kohtelua erityisen nöyryyttävästi, rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti tai rikos tehdään osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Tällöin rangaistusasteikko on 4 kk–6 v vankeutta.

Lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapito (RL 20:21) ja lasta seksuaalisesti esittävän esityksen seuraaminen (RL 20:22) on myös laitonta. Kummassakin rangaistusasteikko on sakoista kahteen vuoteen vankeutta. Näissäkin rikoksissa lapsena pidetään alle 18-vuotiasta henkilöä sekä henkilöä, jonka ikää ei pystytä selvittämään, mutta jota voidaan perustellusta syystä olettaa alle 18-vuotiaaksi.

Lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistavaa materiaalia kutsutaan myös CSAM-materiaaliksi (englanniksi child sexual abuse material), mikä koskee kaiken ikäisiin lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia (Pelastakaa lapset ry, luettu 1.11.2022). Termiä lasta seksuaalisesti esittävä materiaali voidaan käyttää sellaisista kuvista, joissa lasta esitetään seksuaalisella tavalla tai alaston lapsi on kuvattu seksuaalisesti esimerkiksi tarkentamalla kuva lapsen sukuelimiin. Se ei kuitenkaan kata kuvia, joissa lapseen kohdistuu vakavampi rikos, kuten raiskaus. (Rossi ym. 2022, 15.)

2.2 Lapsi rikosprosessissa

Lapsiin kohdistuvien rikosten prosessiin ja esitutkintaan liittyy paljon erityispiirteitä, joista kerrotaan tässä luvussa. Sitä ennen kuitenkin määritellään rikosprosessin käsite.

2.2.1 Rikosprosessi

Rikosprosessissa on kyse siitä, että toisen henkilön perusoikeutta, kuten henkilökohtaista koskemattomuutta tai kunniaa, on loukattu ja sen epäillään täyttävän rikoksen tunnusmerkistön. Rikoksen tunnusmerkistön täyttymistä ratkaistaan rikosprosessissa, jonka jokaisella vaiheella on oma tehtävänsä. (Rantaeskola 2019, 16–17.) Rikosprosessi voidaan jakaa neljään päävaiheeseen: esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti tuomioistuimessa ja rangaistuksen täytäntöönpano. Rikosprosessin tavoitteena on rikosvastuun toteuttaminen, yksilön oikeusturvasta huolehtiminen ja aineellisesti oikeaan lopputulokseen pääseminen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämällä ja eettisesti oikealla tavalla. (Jokela 2018, 7–9.)

Ensimmäinen vaihe on esitutkinta ja siinä selvitetään epäiltyä rikosta (Rantaeskola 2019, 17). Esitutkinlain (805/2011) 1 luvun 2 §:n mukaan poliisin tulee esitutkinnassa selvittää epäilty rikos, sen tekoolosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty. Poliisin tulee myös selvittää mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi, asianomistajan yksityisoikeudelliset eli vahingonkorvausvaatimukset ja se, suostuvatko asianosaiset asian käsittelyyn kirjallisessa menettelyssä. Esitutkinnassa asia tulee valmistella siten, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen voidaan suorittaa asianmukaisesti, jotta todistelu voidaan suorittaa yhdellä kerralla käräjäoikeudessa tai kirjallisessa menettelyssä. Esitutkinnassa tehdään kuulusteluja ja hankitaan todistusaineistoa. Sen aikana voidaan käyttää myös pakkokeinoja, kuten henkilön pidättäminen, esineen takavarikointi ja kotietsintä. Esitutkintaviranomainen ja syyttäjät tekevät yhteistyötä, jotta rikosepäily tulee riittävän hyvin selvitettyksi. Poliisin lisäksi esitutkintaviranomaisia ovat myös rajavartio-, tull- ja sotilasviranomaiset (ETL 2:1). (Syyttäjälaitos, luettu 29.12.2022.) Esitutkinnan toimittaminen asianomistajarikoksissa edellyttää yleensä sitä, että asianomistaja ilmoittaa poliisille tai syyttäjälle vaativansa asiassa rangaistusta (Jokela 2018, 179). Asianomistajarikoksia ovat esimerkiksi kunnianloukkaus (RL 24:9) ja näpistys (RL 28:3).

Seuraava vaihe rikosprosessissa on syyteharkinta, jossa syyttäjän tehtävänä on huolehtia rikosoikeudellisen vastuun toteutumisesta hänen käsiteltäväänään olevassa asiassa tasapuolisesti, joutuisasti ja taloudellisesti (Rantaeskola 2019, 17). Syyttäjät tekee asiassa syyteharkinnan, jossa syyttäjät ratkaisee, nostaako hän epäilystä rikoksesta syytteen vai ei. Jos syyttäjät nostaa syytteen, hän laatii haastehakemuksen. (Syyttäjälaitos, luettu 29.12.2022.)

Syyteharkinnan jälkeen rikosasia siirtyy tuomioistuimen käsiteltäväksi. Syyttäjän vaatimukset ilmenevät haastehakemuksesta, jonka syyttäjät jättää tuomioistuimelle. Haastehakemus sisältää syytteen ja rangaistusvaatimuksen. Siinä voidaan esittää myös muita vaatimuksia, kuten rikoshyödyn menettämistä. Haastehakemus annetaan vastaajalle tiedoksi haasteella. (Syyttäjälaitos, luettu 29.12.2022.)

Tuomioistuimet ovat kärjäoikeus, hovioikeus ja korkein oikeus. Rikosasia käsitellään ensin kärjäoikeudessa ja sen jälkeen mahdollisesti ylemmissä oikeusasteissa. Tuomioistuimen käsittelyn jälkeen ja ratkaisuharkinnan jälkeen kärjäoikeus antaa asiassa ratkaisun. Kärjäoikeuksissa on erilaisia kokoonpanoja, mutta asiaa käsittelee vähintään yksi tuomari. Tuomio voi olla tuomitseva tai vapauttava. (Rantaeskola 2019, 18.)

Rikosprosessissa viimeinen vaihe on täytäntöönpano, joka seuraa lainvoimaisen tuomion jälkeen. Tällöin sakko peritään tai rangaistukseen tuomittu henkilö alkaa kärsiä rangaistustaan. (Rantaeskola 2019, 18.) Sakkorangaistuksen täytäntöönpanosta vastaa Oikeusrekisterikeskus ja tarvittaessa ulosottomies. Mikäli sakkoa ei saada perittyä maksuvelvolliselta, voi syyttäjä vaatia tuomioistuinta muuttamaan sakon ehdottomaksi vankeudeksi. Vankeusrangaistuksen ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta vastaa Rikosseuraamuslaitos. Yhdyskuntaseuraamuksia ovat yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus, ehdollisen vankeuden valvonta, nuorisorangaistus sekä ehdonalaisen vapauden valvonta. (Syyttäjälaitos, luettu 29.12.2022.)

2.2.2 Lapsirikostutkinta

Lapsirikostutkinnalla tarkoitetaan lapsiin kohdistuvien seksuaali- ja väkivaltarikosten tutkintaa. Lapsirikostutkinta poikkeaa muiden väkivaltarikosten tutkinnasta, sillä se vaatii erityistä huomiota ja erityistaitoja. Esitutkintalain 4 luvun 7 §:n mukaan alle 18-vuotiasta tulee kohdella hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla ja on huolehdittava siitä, ettei lapselle aiheudu tutkinnasta tarpeetonta haittaa hänelle tärkeässä ympäristössä. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinta luokitellaan aina vaativaksi esitutkinnaksi. (Ellonen ym. 2016, 13.)

Alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet tulisi mahdollisuuksien mukaan antaa tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille (ETL 4:7.2). Poliisiammattikorkeakoulu järjestää vuosittain lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen, johon osallistuu poliiseja ja sidosryhmien edustajia, kuten sosiaalityöntekijöitä ja psykologeja (Tikkala 2021, 1). Poliisihallituksen antaman Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa (POL-2019-34669) -ohjeen perusteella näiden tutkijoiden ei kuitenkaan tarvitsisi hoitaa kaikkia tutkintatoimenpiteitä, vaan myös muut tutkintaryhmään kuuluvat voisivat tehdä muita asiaan liittyviä tutkintatoimenpiteitä, jotka eivät vaadi erityistä perehtyneisyyttä. Kun tutkittavaan rikokseen liittyy lapsen kohdistunut vähäistä vakavampi väkivaltarikos, seksuaalirikos tai muu lapsen oikeuksia merkittävästä loukkaava rikos, tulee siitä ilmoittaa syyttäjälle (POL-2018-50758, 1–2).

Esitutkintalain 9 luvun 4 §:n mukaan asianomistajan ja todistajan kuulustelu on tallennettava ääni- ja kuvatallenteeksi, jos kuulustelukertomusta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä eikä kuulusteltavaa tämän nuoren iän vuoksi voida todennäköisesti kuulla henkilökohtaisesti oikeudenkäynnissä aiheuttamatta haittaa kuulusteltavalle. Lapsen kuulustelussa tulee olla käytössä sitä varten

tarkoitettu äänieristetty kuulusteluhuone, josta ei kantaudu häiritseviä ulkopuolisia ääniä kuulustelutalenteelle. Myös sisustuksen tulisi olla rauhallinen ja mikrofoniin huomaamattomat. Kuulusteluja varten pitää olla myös erillinen seurantahuone, johon mahtuu esimerkiksi lapsen avustaja, edunvalvoja ja syyttäjä katsomaan kuulustelua. (Lehtinen & Rossi 2021, 83.)

Kuulustelussa on otettava huomioon kuulusteltavan kehitystason asettamat erityisvaatimukset kuulustelumenetelmille, kuulusteluun osallistuvien henkilöiden määrälle ja muille kuulusteluolosuhteille (ETL 9:4.1). Lasten kuulusteluissa käytetään NICHHD-haastattelurunkoa, jossa ensin luodaan kontakti lapseen, sen jälkeen käydään läpi haastattelun säännöt, opastetaan lasta puhumaan itsenäisesti ja vasta sen jälkeen aloitetaan varsinainen haastattelu (Lehtinen & Rossi 2021, 79–80.)

Rikoksesta epäillylle tai hänen avustajalleen on varattava mahdollisuus esittää kysymyksiä kuulusteltavalle kaikista asian selvittämisen kannalta merkityksellisistä seikoista eli heille on annettava vastakuulustelumahdollisuus. Kuulustelija voi kuitenkin määrätä, että kysymykset on esitettävä kuulustelijan välityksellä kuulusteltavalle. (ETL 9:4.2) Tutkinnanjohtaja päättää, voidaanko halutut kysymykset esittää lapselle ja jos ne esitetään, muokataan ne sopiviksi lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden. Mikäli lisäkysymyksiä ei esitetä lapselle, tulee asia perustella hyvin. (Lehtinen & Rossi 2021, 88). Syyttäjälle on myös varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelutilaisuudessa. Hänellä on oikeus esittää kysymyksiä kuulusteltavalle itse tai kuulustelijan välityksellä. (ETL 9:4.3)

Lapsirikostutkintaan voi liittyä yhteistyötä terveydenhuollon kanssa. Lapseen kohdistuneen rikosepäilyn selvittäminen saattaa edellyttää nopeaa rikosteknistä tutkintaa ja lääkärin tai oikeuslääkärin tekemää oikeuslääketieteellistä somaattista eli kehoon kohdistuvaa tutkimusta. Lasten ja nuorten somaattiset tutkimukset tulee keskittää mahdollisuuksien mukaan niihin perehtyneisiin yksiköihin. Mitä nopeammin somaattinen tutkimus suoritetaan, sitä paremmin voidaan löytää mahdollisia vammoja tai muita löydöksiä. Vanhat murtumat, arvet ja pysyvät anatomiset muutokset esimerkiksi sukuelimissä voidaan todeta vielä vuosia tapahtuman jälkeen. Poliisi voi pyytää oikeuspsykiatriselta yksiköltä virka-apua lapsen kuulemista varten, kun kyseessä on pieni lapsi tai kehityshäiriöinen lapsi. Poliisi seuraa reaaliaikaisesti lapsen kuulemista. (POL-2019-34669, 24.) Lähtökohtaisesti poliisi kuulustelee itse 7–17-vuotiaat normaalisti kehittyneet lapset (Lehtinen & Rossi 2021, 78).

2.2.3 Rikosten esikäsittely

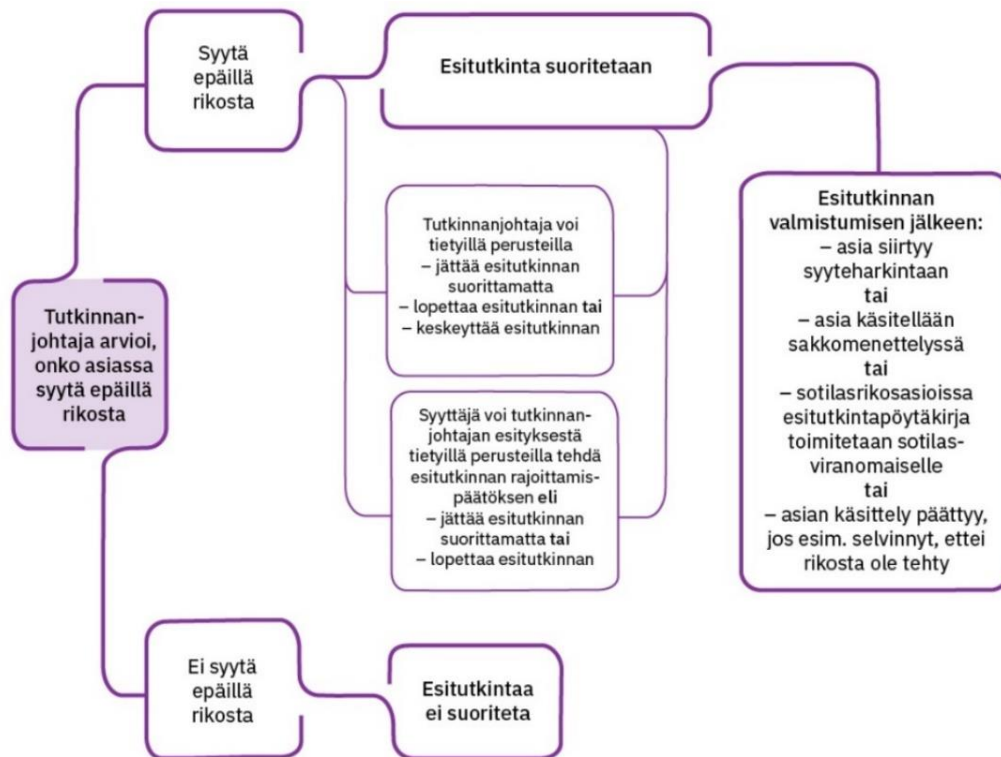
Pääsääntöisesti esitutkinta on aloitettava, jos on syytä epäillä rikosta. Tässä asiassa on kuitenkin useita poikkeuksia (Jokela 2018, 179.) Poliisihallituksen Rikosten esikäsittelytoiminta poliisissa (POL-2019-37438) -ohjeen mukaan rikosten esikäsittelyllä tarkoitetaan ennen esitutkinnan aloittamista tehtävää selvitystä, jonka perusteella päätetään, onko syytä aloittaa esitutkinta. Esitutkintalain 3 luvun 3

§:n perusteella esitutkintaviranomaisen on toimitettava esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos on tehty. Ketään ei saa kuitenkaan aiheettomasti asettaa rikoksesta epäillyn asemaan ja asian sitä edellyttäessä voidaan esitutkinta jättää toimittamatta. Esi-selvittelyssä toimenpiteet kohdistuvat usein ilmoitetun rikoksen tekotapaan, todisteisiin ja näyttöön sekä tunnusmerkistön kuvaamiseen. Kun asia on tarpeeksi selvitetty ja rikoksen esitutkintakynnys ylittyy, voi tutkinnanjohtaja tehdä päätöksen esitutkinnan rajoittamisesta, esitutkinnan keskeyttämisestä, sovitteluun ohjaamisesta tai tutkinnan päättämisestä muilla perusteilla suhteellisen nopeasti esitutkinnan aloittamisen jälkeen. (POL-2019-37438, 3 & 7.)

Tutkinnanjohtaja voi päättää esitutkinnan vähäisyys- tai ei rikosta -perusteella. Esitutkintalain 3 luvun 9 §:n mukaan tutkinnanjohtaja voi tehdä päätöksen esitutkinnan toimittamatta jättämisestä ja lopettamisesta sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko, ja jota on kokonaisuutena arvostellen pidettävä ilmeisen vähäisenä eikä asianomistajalla ole asiassa vaatimuksia. Rikoksen vähäisyyttä arvioidessaan tulee tutkinnanjohtajan ottaa huomioon teon vaarallisuus, vahingollisuus ja rikollisen menettelyn toistuvuus. Sakolla rangaistava rikos voi jossain tilanteessa aiheuttaa merkittäviä haitallisia seurauksia. Tutkinnan päättämisessä ei rikosta -perusteella on kyse tilanteesta, kun esitutkinta on jo aloitettu, mutta on korkea todennäköisyys sille, ettei rikosta ole tehty. (POL-2019-37438, 7.)

Rikosten tutkinta voidaan tutkinnan aloittamisen jälkeen keskeyttää, jos rikokselle ei ole epäiltyä eikä asiaan vaikuttavaa selvitystä ole saatavilla (ETL 3:13). Tällöin esitutkintaviranomainen keskeyttää aktiivisen tutkinnan. Esitutkintaa jatketaan, kun edellytyksiä keskeyttämiselle ei enää ole eli esimerkiksi silloin, jos epäilty saadaankin jotain muuta kautta selville. (POL-2019-37438, 13.)

Esitutkinnan rajoittaminen taas on syyttäjän päätös. Esitutkintalain 3 luvun 10 §:n yhteydessä viitataan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) säännöksiin syytteen nostamisen edellytyksistä ja harkinnanvaraisista syyttämättäjättämisen kriteereistä. Näitä ovat: vähäisyysperuste, konkurrenssiperuste, nuoruusperuste, kohtuusperuste, kustannusperuste ja prosessuaalinen peruste. Tärkeä yleinen etu tai tärkeä yksityinen etu voivat kuitenkin vaatia esitutkinnan suorittamista, vaikka edellä mainitut perusteet täyttyvät. (POL-2019-37438, 14–15.) Harkinnanvaraisella syyttämättä jättämiseen perustuvalla rajoittamisella pyritään poliisin toiminnan järjeistämiseen, sillä esitutkinnan toimittaminen tällaisissa tapauksissa olisi turhaa. Esitutkinnan rajoittamisella ei oteta kantaa rikoksesta epäillyn tai syyttömyyden puolesta. (Jokela 2018, 180.) Seuraavassa Syyttäjälaitoksen kaaviossa havainnollistetaan esitutkinnan etenemistä ja siihen liittyviä lopettamis- ja rajoittamispäätöksiä.

Kaavio 1. Esitutkinnan eteneminen. (kaavio: Syyttäjälaitos, luettu 29.12.2022.)

2.3 Lapsen edunvalvonta

Tässä luvussa kerrotaan lapsen edunvalvonnasta rikosprosessissa. Ymmärtääkseen lapsen edunvalvonnan tarkoituksen, tulee tuntea myös sen taustalla olevat yleiset periaatteet ja normit. Niiden lisäksi alaluvuissa on kerrottu erilaisista edunvalvontamalleista, edunvalvojen koulutuksesta, LASTA-seulamallista ja Barnahus-hankkeesta.

2.3.1 Lapsen etu

Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991) määrittää lapsen etuun liittyviä asioita. Yleissopimuksen 3 artiklassa on sovittu, että kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklan mukaan sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden ilmaista ne vapaasti. Lapsen näkemykset on otettava lapsen iän ja kehitystason mukaisesti huomioon. Lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti. YK:n lapsen oikeuksien komitean 2009 antamassa yleiskommentissa numero 12 on kohdassa 32 korostettu sitä, että fyysisen tai henkisen väkivallan,

seksuaalisen hyväksikäytön tai muiden rikosten lapsiuhereilla on oikeus tulla kuulluksi hallinnollisissa toimitissa.

Euroopan neuvosto on julkaissut yleissopimuksen lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (Lanzaroten sopimus, SopS 88/2011). Sen 30 artiklassa ensimmäisessä periaatteessa sovitaan, että kukin sopijapuoli ryhtyy tarvittaviin lainsäädäntö- ja muihin toimenpiteisiin varmistaakseen, että tutkinta- ja rikosprosessi toteutetaan lapsen oikeuksia kunnioittaen ja lapsen parhaaksi eduksi. Lanzaroten sopimuksen 31 artiklan 4. kohdan perusteella oikeusviranomaiset nimittävät erityisen edustajan uhrille silloin, kun uhri saattaa kansallisen lain mukaan olla asianosaisena rikosoikeudenkäynnissä, ja kun uhrin ja huoltajien välillä on eturistiriita, jonka vuoksi kyseiset henkilöt eivät voi lasta edustaa.

Kansallisella tasolla oikeudesta tulla kuulluksi on säädetty perustuslaissa. Perustuslain (731/1999) 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan muun muassa iän perusteella. Tämä tarkoittaa sitä, että myös lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Elisa Silvennoinen kertoo väitöskirjassaan Lapsen oikeudet ja asianomistajan rooli esitutkinnassa (2020, 207), että lapsen etu on varsinaista oikeussääntöä joustavampi periaate, joka saa vahvaa institutionaalista tukea perus- ja ihmisoikeuksista. Hänen mielestään lapsen edun käsittäminen laintasoisena menettelysääntönä konkretisoituvana tulkintaperiaatteena on paras keino varmistaa lapsen edun huomioiminen ja toteutuminen esitutkinnassa. Menettely tulee järjestää siten, että lapsen asema tulee huomioiduksi niin rikoksen uhrina kuin lapsenakin.

2.3.2 Lapsen edunvalvonta rikosprosessissa

Esitutkinnassa alle 15-vuotiaan lapsen puhevaltaa käyttää hänen edunvalvojansa. Lapsen edunvalvoja on huoltaja, muu laillinen edustaja tai tuomioistuimen määräämä edunvalvoja. Oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 12 luvun 1 §:n mukaan henkilöön kohdistuvassa rikoksessa 15 vuotta täyttäneellä alaikäisellä on edunvalvojansa ohella rinnakkainen puheoikeus. Vajaavaltaisen lapsen puhevaltaa käyttävät pääsääntöisesti lapsen vanhemmat, mikäli vanhempaa ei ole erotettu huoltajuudesta (POL-2019-34669, 19). Edunvalvojan määrääminen voi olla myös perusteltua, kun huostaanotettu lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle, vaikka rikosasiassa normaalisti lapsen puhevaltaa käyttäisivät hänen huoltajansa, mutta lapsen oikeuksista ei huoltajien taholta huolehdittaisi riittävästi (Asmundela & Rantaeskola 2021, 40).

Lapsen oikeus puolueettomaan edustajaan, puhevaltaan ja sen käyttämiseen on keskeistä lapsen edun kannalta oikeusprosesseissa (Silvennoinen 2020, 283). Lapsirikostutkinnassa tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta (ETL 4:8). Tällainen eturistiriitatilanne voi tulla kysymykseen esimerkiksi silloin, kun jompikumpi lapsen vanhemmista on lapseen kohdistuvasta rikoksesta epäilty. Edunvalvojan hakee lähtökohtaisesti tutkinnanjohtaja. Rikosasian edunvalvojaa tulee hakea mahdollisimman pian esitutkintakynnyksen ylittymisen jälkeen, sillä edunvalvoja on esitutkinnan aikana kaikkein tärkeimmässä roolissa, koska tavanomaisesti lasta ei kuulla henkilökohtaisesti oikeudenkäynnissä. (Asmundela & Rantaeskola 2021, 41.)

Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n lisäksi edunvalvonnassa sovelletaan holhoustoimilain (442/1999) säännöksiä. Holhoustoimilain (HoITL) 5 §:ssä säädetään edunvalvojan kelpoisuudesta. Sen perusteella edunvalvojaksi voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa tähän suostumuksensa. Sopivuutta arvioitaessa otetaan huomioon edunvalvojaksi esitetyn taito ja kokemus sekä tehtävän laatu ja laajuus. Edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään, jos vastapuolena on edunvalvoja itse, edunvalvojan puoliso tai lapsi. Edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään silloinkaan, jos vastapuolena on edunvalvojan lapsen puoliso, edunvalvojan puolison lapsi tai tämän puoliso, edunvalvojan tai hänen puolisonsa lapsenlapsi, sisarus, vanhempi tai isovanhempi tai tällaisen henkilön puoliso tai edunvalvojan sisaruksen lapsi tai vanhemman sisarus (HoITL 32 §).

Jos edunvalvoja, eli rikosprosessissa lapsen huoltaja, on tilapäisesti estynyt hoitamaan tehtävänsä, voi tuomioistuin määrätä hänelle edunvalvojan sijaisen (HoITL 11 §). Tuomioistuimella on oikeus antaa väliaikais määräys edunvalvojan määräämisestä ja toimintakelpoisuuden rajoittamisesta. Jos asiaa ei voi viivyttää, niin määräys voidaan antaa kuulematta edunvalvonnan kohdetta. Väliaikais määräys on voimassa siihen asti, kunnes tuomioistuin antaa asiassa päätöksen, jos määräystä ei sitä ennen peruuteta tai muuteta. (HoITL 79 §.) Edunvalvojan sijaisesta käytetään usein pelkkää termiä edunvalvoja, niin myös tässä opinnäytetyössä.

Edunvalvojaa haetaan väliaikais määräyksellä, kun esitutkinnan turvaaminen edellyttää edunvalvojan määräämistä siten, ettei huoltaja saa rikosepäilystä ennakkotietoa. Yleensä tällaisessa eturistiriitatilanteessa edunvalvojan määrääminen kiireellisesti on tarpeen, ettei epäilty saa asiasta tietoa ja pysty vaikuttamaan lapsen kertomaan. Lapselle voidaan pyytää rikosasian edunvalvojaa väliaikais määräyksellä ja kuulematta lapsen huoltajia myös silloin, jos lapselle pyydetään edunvalvojaa jo rikoksen esiselvittelyn aikana. Käräjäoikeus harkitsee samalla, onko edunvalvojan määrääminen mahdollista jo esiselvityksen aikana. (Asmundela & Rantaeskola 2021, 43–43.)

Vanhemmilla ei ole oikeutta käyttää puhevaltaa lapsen puolesta käsillä olevassa rikosasiassa, jos siihen on määrätty edunvalvojan sijainen. Kun lapselle määrätään edunvalvojan sijainen käyttämään puhevaltaa rikosasiassa, suojellaan lasta siltä, että hänen varsinainen edunvalvojansa käyttäisi puhevaltaa lapsen etujen vastaisella tavalla (Silvennoinen 2020, 184). Huoltaja on kumminkin yhä lapsen laillinen edustaja ja hänellä on oikeus saada tietoa esitutkinnasta ja sen tilasta. Heidän tietojen saamista voidaan rajoittaa asianosainjulkisuuden perusteella, sillä vanhemmat ovat joko rikoksesta epäillyn tai muun asianosaisen asemassa. Jos huoltajaa epäillään rikoksesta, tietojen antamista voidaan siirtää, jottei se vaaranna esitutkintaa. (POL-2019-34669, 19–20.) Jos on mahdollista, että puhevaltaan oikeutettu taho (huoltaja) voisi vaikuttaa lapsen kertomukseen, niin edunvalvojaa tulee hakea väliaikaismääräyksellä. Sillä tavoin lapsen oikeudet turvataan, mutta huoltajan oikeutta puhevaltaan ei loukata liiaksi. Välittömästi lapsen kuulustelun jälkeen tulee huoltajille antaa tieto väliaikaismääräyksestä ja pyytää suostumukset väliaikaismääräyksen vahvistamisesta varsinaiseksi määräykseksi. Jos esitutkinnan aikana tulee ilmi uusi rikosepäily, niin rikosasian edunvalvojan määräystä tulee laajentaa koskemaan myös sitä, koska rikosasian edunvalvojan määräys on aina rikosasiakohdainen. Uusi edunvalvoja tulee hakea, jos on kyse aivan uudesta epäilystä tekokokonaisuudessa. (Asmundela & Rantaeskola 2022, 40–42.)

Rikosprosessin ohella voi käynnistyä lisäksi lastensuojeluprosessi. Rikosoikeudellisesti selvitetään, mitä on tapahtunut ja täyttääkö asia rikoksen tunnusmerkit. Lastensuojelussa taas selvitetään, onko lapsi turvassa ja onko hänen kehitysmahdollisuutensa turvatut. Rikosoikeus selvittää menneitä ja lastensuojelu tulevaa. (Mäkelä ym. 2019, 128.) Lastensuojelulain (417/2007) 22 §:n mukaan lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa ja edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi. Usein on tarkoituksenmukaista, että sama edunvalvoja edustaa lasta sekä lastensuojeluprosessissa että rikosprosessissa (POL-2019-34669, 20). Edunvalvonta lastensuojeluprosessissa ja rikosprosessissa poikkeavat kumminkin toisistaan. Rikosprosessissa annetaan vastaus syyllisyyskysymyksen syytteessä mainittuun tekoon ja pyritään palauttamaan rikoksen uhri siihen tilaan, missä hän oli ennen rikosten tapahtumista. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että syyllinen joutuu korvaamaan rahallisesti tekonsa. (Heikkilä ym. 2018, 36.)

Rikosasian edunvalvojan tehtävät ovat samanlaiset kuin lapsen huoltajalla rikosepäilyn aikana, kun minkäänlaista eturistiriitaa ei ole: edunvalvojalla on oikeus olla läsnä kuulusteluissa ja hänen tehtävään on lapsen osalliseksi tekeminen, lapsen yksilöllisen tilanteen huomioiminen ja lapsen edun valvominen rikosprosessin aikana (Asmundela & Rantaeskola 2021, 45). Lastensuojeluprosessissa tavoitteena on turvata lapsen kasvuolosuhteet ja hänen turvallinen kasvunsa ja kehityksensä, valvo-

malla lapsen etua ja oikeutta lastensuojeluprosessissa. Vaikkakin rikosprosessin ja lastensuojeluprosessin edunvalvonnassa tavoitteet ovat erilaiset, niin yksi keskeinen seikka on yhteinen: lapsen edustaminen huoltajan sijasta ja lapsen näkökulman tuominen prosessissa esille. (Heikkilä ym. 2018, 36.)

2.3.3 Edunvalvontamallit

Tandem-mallissa lapsen edunvalvojaksi pyritään saamaan lastensuojelukoulutustaustainen rikosasian edunvalvoja, joka pystyy huolehtimaan lapsen edusta esitutinnan aikana. Rikosasiassa lapsi tarvitsee myös oikeusavustajan. Tandem-mallissa rikosasian edunvalvoja hankkii lapselle avustajan ja hoitaa tämän kanssa lapsen asiaa. (POL-2019-34669, 20–21.) Aiemmin oikeusavustaja on toiminut usein myös lapsen edunvalvojana, mutta Tandem-mallin myötä on koettu paremmaksi lastensuojelutaustaisen henkilön toimiminen edunvalvojana. On arvioitu, että lastensuojelutaustainen edunvalvoja osaa todennäköisesti koulutuksensa vuoksi toimia paremmin lasten kanssa ja tuoda lapsen äänen esille muunlaisen koulutuksen saaneille tahoille, kuten poliiseille ja juristeille. (Heikkilä ym. 2018, 130.) Avustajan tehtävänä on avustaa lasta rikosprosessin oikeudellisissa asioissa ja valvoa menettelyn oikeudenmukaisuutta päämiehensä näkökulmasta. Edunvalvojan tehtävänä taas on valvoa lapsen etua ja käyttää lapsen puhevaltaa prosessin aikana. Edunvalvoja antaa lapsen nimissä toimintaohjeita avustajalle ja sopii tämän kanssa vaatimuksista. Kummankin tehtävänä on valvoa lapsen etua, mutta eri näkökulmasta. (Silvennoinen 2020, 190.)

Muita malleja ovat yhden juristin ja kahden juristin mallit. Yhden juristin mallissa juristikoulutettu henkilö toimii sekä lapsen edunvalvojan että oikeudenkäyntiavustajan tehtävissä. Aina tällaisissa tapauksissa juristi ei ole hakenut itselleen oikeudenkäyntiavustajan määräystä edunvalvojamääräyksen lisäksi. Yhden juristin malli on ongelmallinen siksi, että kahdessa tehtävässä toimiminen voi aiheuttaa ristiriitatilanteen. Edunvalvojana hänen tulisi käyttää itsenäistä puhevaltaa lapsen rinnalla, mutta avustajana taas noudattaa päämiehensä näkemystä eli lapsen mielipidettä asioista. (Heikkilä ym. 2018, 130.) Avustajat ovat toimeksiannon perusteella sidottuja päämiehenä olevan lapsen tahtoon toisin (De Godzinsky 2014, 46). Kahden juristin mallia on käytetty tilanteissa, joissa lapsi käyttää itse puhevaltaa edunvalvojan ohella 15–17-vuotiaana. Eturistiriidan välttämiseksi juristitaustainen edunvalvoja hankkii tällöin oikeudenkäyntiavustajaksi toisen juristin. (Heikkilä & Rantaeskola 2022, 41.) Lastensuojelutaustainen edunvalvoja on edullisempi ratkaisu kustannusten kannalta kuin kahden juristin malli (Heikkilä ym. 2018, 130).

2.3.4 Edunvalvojan valinta ja koulutus

Edunvalvojalta edellytetään yleensä riittävää osaamista edunvalvonnasta ja lastensuojelu- ja rikosprosesseista. Lisäksi edunvalvojalla tulee olla osaamista lapsen kanssa työskentelystä, niin tiedollisella kuin kokemuksen tasolla. Lapsen ikä ja kehitystaso sekä tehtävän laatu ja laajuus vaikuttavat

osaamisvaatimuksiin. Edunvalvojan tulisi tiedostaa oman osaamisensa taso ennen kuin antaa suosituksensa edunvalvojan tehtävään holhoustoimilain 5 §:n mukaisesti. (Heikkilä ym. 2018, 37–39.)

Lastensuojelu- ja rikosprosessin edunvalvontakoulutus antaa tietoa lapsen edun arvioimisesta edunvalvonnan näkökulmasta, edunvalvojan työhön liittyvästä lainsäädännöstä, puhevallan käyttämisestä sekä lastensuojelu- ja edunvalvontaprosesseissa tapahtuvasta edunvalvonnasta (Heikkilä ym. 2018, 38). Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu XAMK:ssa on tarjolla maksullinen lapsen edunvalvojakoulutus. Se toteutetaan verkkokoulutusmuodossa ja sisältää neljä etäopetuskertaa lapsen edusta ja edunvalvonnasta lastensuojelu- ja rikosprosessissa, edunvalvontatyöstä lastensuojeluprosessissa ja edunvalvontatyöstä rikosprosessissa. Koulutukseen pääsemiseksi tulee olla riittävä kokemus ja tietämys lastensuojeluprosessista sekä lapsen kanssa työskentelemisestä. (Xamk.fi, luettu 6.12.2022.) Myös Pelastakaa Lapset ry ja Lapin ammattikorkeakoulu ovat järjestäneet edunvalvontakoulutusta muualla Suomessa (Heikkilä & Rantaeskola 2022, 72).

Edunvalvojiksi valikoituvien henkilöiden rekrytointiin, koulutukseen ja riittäviin resursseihin tulee kiinnittää yhteiskunnan tasolla huomiota, sillä lapsen onnistunut edustaminen vaatii halua, aikaa ja taitoa (De Grodinsky 2014, 76). Edunvalvojan tulee olla sitoutunut tehtäväänsä, sillä rikosprosessi voi olla pitkä, jos asiaa esimerkiksi käsitellään useassa eri oikeusasteessa. Pitkittyneissä prosesseissa ja lapsen olinpaikan vaihtuessa voi edunvalvojalle tulla kuitenkin este tehtävässä toimimiseen – jolloin tulee hakea tehtävästä vapauttamista tai tehtävän siirtoa toiselle työntekijälle. (Heikkilä ym. 2018, 41–42.)

Puhevalta ja sen käyttäminen sekä lapsen oikeus puolueettomaan edustajaan ovat keskeisiä lapsen edun edellytyksiä oikeusprosesseissa (Silvennoinen 2020, 283). Edunvalvojan kyky puolueettomuuteen tehtävässä on siis ensisijaisen tärkeää. Edunvalvoja voi olla esteellinen toimimaan tehtävässään holhoustoimilain lisäksi myös hallintolain (434/2004) 28 §:n perusteella eli hän voi olla osallisuus-, edustus-, intressi-, palvelussuhde-, toimeksianto- ja yhteisöjäävi. Esteellisyys voi syntyä esimerkiksi siitä, että edunvalvoja tai hänen läheisensä on asianosainen tai edunvalvojalla on oman vakinaisen työnsä kautta kytkökset lapseen, asiaan tai asiaan liittyvään henkilöön. Edunvalvojalla ei saa olla myöskään tietoa edunvalvottavaa koskevasta rikosasiasta mitään muuta kautta. (Heikkilä ym. 2018, 40–43.)

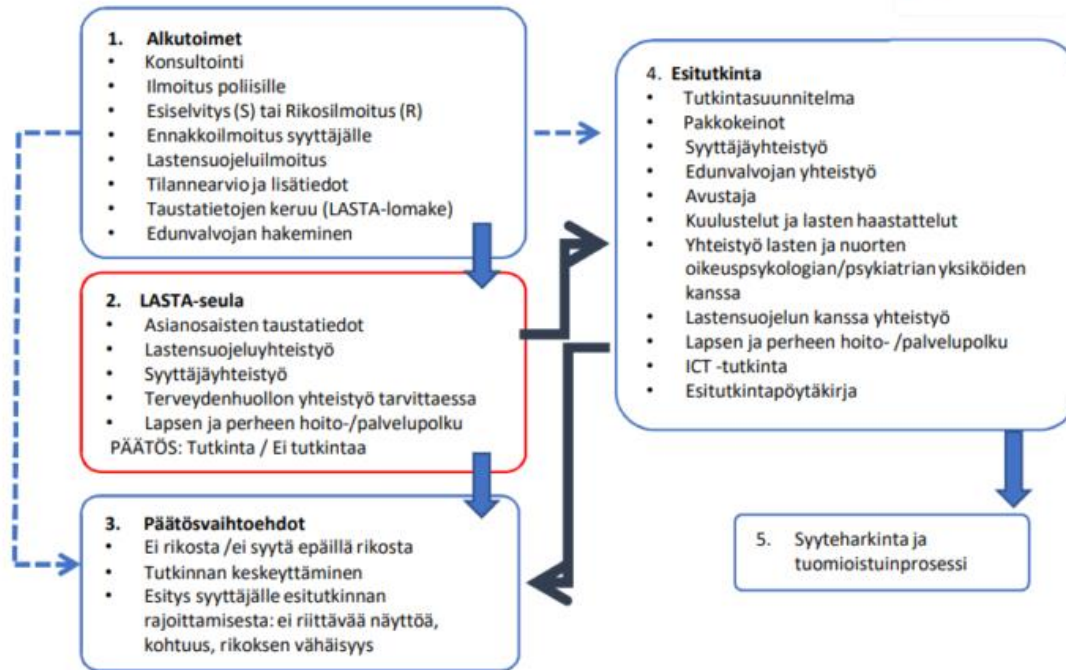
2.3.5 Moniammatillinen rikosten esikäsittely

Rikostutkinnalliset keinot ja menetelmät ovat usein tehottomia, kun perheellä on asiakkuuksia monella eri viranomaistaholla, kuten sosiaalitoimessa, lastensuojelussa ja perheoikeudessa. Keskeistä näissä tilanteissa olisi alusta asti pohtia asioita lapsen edun näkökulmasta. Moniammatillisella esikäsittelyllä voidaan huomioida perheen kokonaistilanne, pitää lapsen etu keskiössä ja kohdentaa nopea

apu ja tuki niihin perheisiin, joissa päällimmäinen ongelma on vanhemmuuden tuen tarve. Tällä tavalla voidaan myös varmistaa, että kiireellisten rikosepäilyjen tutkinta voidaan aloittaa mahdollisimman nopeasti, ja saadaan niukat resurssit kohdennettua oikein. (Laajasalo ym. 2020, 4.) Sekundaari-preventio on vahinkojen ehkäisyä, kun jotain haitallista on jo tapahtunut. Väkivalta on haitallista lapselle ja jo sen epäily voi aiheuttaa merkittävää haittaa. Lapsen väkivallan kohteeksi joutumisen epäilyn hyvä hoitaminen on väkivallan haittojen ehkäisyä ja vaatii taitavaa monialaista työtä. Rikosoikeudellisen selvittämisen aloittamisessa on suuria alueellisia eroja: usein poliisit selvittävät perheen tilannetta lastensuojelusta, mutta terveystietoja heillä ei yleensä ole käytettävissä. Terveystiedot voivat silti olla keskeisiä rikosepäilyn esitutinnan kannalta. (Mäkelä ym. 2019, 128 & 130.)

Henkilökohtaisen konsultaation lisäksi voidaan järjestää niin kutsuttuja seulapalavereita, joissa kerralla arvioidaan moniammatillisesti useita lapsirikosepäilyjä ja niiden vaatimia toimenpiteitä niin esitutinnan, lastensuojelun kuin terveydenhuollon näkökulmista (POL-2019-34669, 16). Moniammatillisen työn tueksi on kehitetty LASTA-seula-malli, johon kuuluvat poliisi, syyttäjälaitos, lastensuojelu ja terveydenhuolto. LASTA-seula-malli on kaksivaiheinen. Ensin kerätään olennainen tieto esitutinnan ja lastensuojelun selvitystyötä varten, minkä jälkeen kokoonnutaan yhteen arvioimaan lapsen tilannetta. Poliisilla on vastuu esitutinnasta, lastensuojelulla lapsen tilanteen selvittämisestä sekä perheen ja lapsen tukemisesta, ja terveydenhuollon tehtävänä taas on lapsen terveydentilan tutkiminen ja hoito. Terveydenhuolto antaa lastensuojelulle tukea ja osallistuu polisin tutkintatoimenpiteisiin. LASTA-seula-mallissa on käytössä strukturoitu taustatietolomake. LASTA-malli kehitettiin Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin alueella vuosien 2014–2016 aikana. (THL, LASTA-seula-malli, luettu 15.10.2022.) Tarkempaa tietoa LASTA-seula-mallista löytyy seuraavalla sivulla kaaviosta 2.

Joensuun poliisiasemalla on ollut käytössä LASTA-malli. Siellä kaikki tutkintapyyntö on kirjattu tutkinnanjohtajan ja ryhmänjohtajan käsiteltäviksi, minkä jälkeen he ovat hankkineet lastensuojeluviranomaiselta taustakirjaukset lapsesta ja osaan tapauksista lisäksi terveydenhuollon kirjaukset LASTA-lomakkeelle. Tutkintapyyntön ja taustatietojen perusteella poliisi on tehnyt asiasta ensiarvion. Jos kyse ei ole akuutista tai vakavasta rikosepäilystä, niin poliisi on antanut sosiaaliviranomaiselle luvan käsitellä rikosepäilyyn liittyviä asioita lapsen ja perheen kanssa. Hyvä puoli mallissa on ollut se, että lastensuojelu on voinut aloittaa lapsen ja perheen kanssa toimimisen sekä kertoa poliisille, miten asia etenee. Mallin mahdollinen huono puoli on taas se, että rikoksesta epäillylle saattaa tulla tilaisuus vaikuttaa rikoksen esitutkintaan, jos tieto rikosepäilystä kantautuu hänelle lastensuojelun kautta. (Joensuun LASTA-malli 2020.)

Kaavio 2. LASTA-seula-malli. (Barnahus: monialainen yhteistyö, luettu 27.12.2022.)

2.3.6 Barnahus-hanke

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos aloitti vuonna 2019 Barnahus-hankkeen, jonka tavoitteena on väkivaltaa kokeneiden lasten ja perheiden tarvitseman tuen koordinaation sekä sisällön kehittäminen, lapsiystävällisten kohtaamisten ja tilojen varmistaminen lasten kuulemisia varten, moniammatillisen yhteistyön vahvistaminen, rikosprosessin nopeuttaminen sekä maksuttomien verkkokoulutusten tarjoaminen alan ammattilaisille. Moniammatilliseen yhteistyöhön kuuluvat esimerkiksi poliisi, syyttäjä, oikeuspsykiatriset yksiköt, lastensuojelu, koulut, sairaanhoito, varhaiskasvatus ja neuvolat. (THL, Barnahus-hanke, luettu 15.10.2022.)

Barnahus-hanke on lähtöisin Islannista, minne ensimmäinen Barnahus eli lastenasiainalo perustettiin vuonna 1998. Sen jälkeen niitä on perustettu useita muitakin pääasiassa Pohjoismaihin. Barnahus-toimintaa ohjaavat eurooppalaiset laatustandardit, joita ovat: 1.1 Lapsen etu, 1.2 Lapsen oikeus tulla kuulluksi ja saada tietoja, 1.3 Tarpeettomien viivästysten välttäminen, 2. Monialaisen viranomaisyhteistyön järjestäminen, 3. Kattava kohderyhmä, 4. Lapsiystävällinen ympäristö, 5. Viranomaisyhteistyönä toteutettava suunnittelu ja palvelunohjaus, 6. Lapsen kuuleminen, 7. Lääkäritutkimus, 8. Terapiapalvelut, 9. Osaamisen kehittäminen ja 10. Ennaltaehkäisy. (Haldorsson ym. 2017, 4 & 7.)

Barnahus-malli toimii Suomessa yliopistollisten sairaaloiden yhteydessä olevissa viidessä lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja oikeuspsykiatrian yksikössä. Ne selvittävät lapseen kohdistuneita seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksia. Yksikkö aloittaa tutkimuksen poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä ja sen tekee moniammatillinen henkilökunta. Lapsen kuulemisen tekee yksikössä psykologi, jolla on koulutus oikeus- ja kehityspsykologiasta sekä traumaosaamista. Yksiköt kuitenkin antavat lapselle ja perheelle vain rajallisesti hoitoa. (THL, Barnahus-malli, luettu 15.10.2022.)

Barnahus-mallissa on Suomessa erilaisia haasteita. THL:n mukaan väkivaltarikostutkinnassa osallisena olevat lapset ovat eriarvoisessa asemassa. Erikoisyksiköt palvelevat vain pientä osaa lapsista, joiden epäillään joutuneen seksuaali- ja väkivaltarikosten uhreiksi. Suurinta osaa lapsista ja perheistä kuulee yhä poliisi poliisiasemilla. Lasten ja perheiden saama hoito ja tuki ei ole ollut koordinoitua etenkin poliisin kuulemien lasten kohdalla. Rikos- ja oikeusprosessit ovat myös pitkäkestoisia, mikä ei ole lapsen edun mukaista, vaan vaikeuttaa tutkinnan onnistumista sekä lastensuojelun kanssa tehtävää yhteistyötä. (THL, Barnahus-malli, luettu 15.10.2022.)

Barnahus-hankkeelle palkattiin Poliisihallitukseen heinäkuussa 2020 kaksi poliisiasiantuntijaa, komisario Miia Lehtinen ja ylikonstaapeli Maria Rossi. Heidän tärkeimmät tehtävänsä olivat lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnan nykytilan kartoitus, toiminnallisen käsikirjan laatiminen sekä yhtenäisten ohjeiden luominen ilmoitusten käsittelyyn, esiselvittelyyn, esitutkintaan ja edunvalvontaan ja viranomaisyhteistyöhön (Poliisi 2020). Rossin ja Lehtisen laatima käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan ilmestyi 16.11.2021.

2.3.7 Edunvalvonnan kehittäminen

Barnahus-hanke päätti vuonna 2021 lapsen edunvalvonnan kansallisen kehittämissuunnitelman laatimisesta vuosille 2022–2025. Hankkeen kahden ensimmäinen vuoden aikana havaittiin epäkohtia lasten edunvalvonnassa rikosprosessissa erityisvastuualueiden ja Barnahus-poliisien taholta esimerkiksi koordinaatiovastuun selkiytymättömyydessä, laatukriteerien ja standardien puutteessa, edunvalvojien koulutusten ja niiden järjestämisvastuun selkiytymättömyydessä, edunvalvojien rekisterin puutteessa ja valvonnan epäselvyydessä. (Barnahus-hankesuunnitelma 2022–2023, 17.)

THL antoi epäkohtien vuoksi toimeksiannon kansallisen edunvalvontatoiminnan kehittämissuunnitelman laatimisesta Kaakkois-Suomen Sosiaalialan osaamiskeskus Oy:lle eli Socomille. Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa julkaisiin vuonna 2022. Siihen on kerätty laajasti aineistoa kesällä ja syksyllä 2021 kahdeksalta eri toimijalta. Selvityksen perusteella on analysoitu, millaisia muutostarpeita lainsäädännössä on, jotta lapsen edunvalvonta toteutuisi käytännössä. Tarpeet on muotoiltu lainsäädäntöehdotuksiksi ja valtakunnalli-

siksi laatukriteereiksi lapsen edunvalvontaan rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Lisäksi on laadittu hyvää edunvalvontatapaa koskevat ohjeet edunvalvonnan toteuttamiseksi lapsen edun mukaisella tavalla. (Heikkilä & Rantaeskola 2022, 1&11.)

3 KAAKKOIS-SUOMEN MALLI

3.1 Lapsirikostutkinnan ryhmä

Kaakkois-Suomen poliisilaitokseen kuuluu Kymenlaakson ja Etelä-Karjalan alueet ja yhteensä kuusi toista kuntaa. Asukkaita oli vuonna 2021 Etelä-Karjalassa 126 107 ja Kymenlaaksossa 161 391 (Tilastokeskus 2022). Kaakkois-Suomen laitoksella on neljä poliisiasemaa: Kouvolan pääpoliisiasema, Kotkan poliisiasema, Lappeenrannan poliisiasema ja Imatran poliisiasema. Alue ulottuu etelässä merelliseen Kotkaan, lännessä Kouvolaan ja idässä Parikkalaan. Alueella on pitkä itäraja. (Kaakkois-Suomen poliisilaitos, luettu 5.12.2022.) Kaakkois-Suomen poliisilaitoksen aluekartta on seuraavalla sivulla (kuva 1).

Kaakkois-Suomen poliisilaitokseen on vuoden 2022 alussa perustettu lapsirikostutkinnan ryhmä. Ryhmän perustaminen on lähtöisin Barnahus-hankkeesta, jossa vuonna 2020 tehdyn lapsirikostutkinnan nykytilasta tehdyn selvitystyön perusteella tutkinnan keskittäminen lapsirikostutkintaan koulutetuille tutkijoille ja tutkinnanjohtajille on erityisen tärkeää. Aiemmin lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinta oli keskitetty vastaavalla tavalla vain Itä-Uudenmaan poliisilaitoksessa. Useimmissa poliisilaitoksissa lapsiin kohdistuvat rikokset tutkintaan rikoslajien perusteella eli esimerkiksi väkivaltarikoksiin tai seksuaalirikoksiin erikoistuneissa ryhmissä. (Poliisi 2022.)

Ryhmän tutkinnanjohtajana toimii rikoskomisario ja siinä työskentelee 11 henkilöä, joista kaksi on erikoistunut verkkorikosten tutkintaan. Ryhmässä toimii rikostutkijoita Kouvolan, Kotkan ja Lappeenrannan poliisiasemilla. Kaakkois-Suomen lapsirikostutkinnan ryhmä vastaa kaikkien alle 18-vuotiaaseen lapseen kohdistuneiden seksuaalirikosten tutkinnasta, rikosvastuussa olevien henkilöiden alle 15-vuotiaisiin lapsiin kohdistaman väkivaltarikosten tutkinnasta, ja 15–17-vuotiaisiin kohdistuneen lähisuhdeväkivallan tai erityisen suojelun tarpeessa olevien asianomistajien väkivaltarikosten tutkinnasta. (Poliisi 2022.)

Moniviranomaisyhteistyö on keskeistä lapsirikostutkinnassa. Kaakkois-Suomen poliisilaitoksen alueella yhteistyökumppaneita ovat syyttäjä, Kymnote, Eksote sekä HUS:n lasten ja nuorten oikeuspsykiologian yksikkö. Moniviranomaisyhteistyössä toteutetaan sekä esitutkintaa että rikosepäilyjen esiselvittämistä. (Poliisi 2022.)

Kuva 1. Kaakkois-Suomen poliisilaitoksen aluekartta (kuva: Kaakkois-Suomen poliisilaitos, luettu 5.12.2022.)

3.2 Edunvalvonnan koordinointimalli

Kaakkois-Suomessa on ollut käytössä kymmenen vuoden ajan edunvalvonnan koordinointimalli, josta vastaa Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (Socom Oy). Socom koordinoi lapsen edunvalvojat toimintaa lastensuojelu- ja rikosasioihin liittyen Kymenlaakson sosiaali- ja terveystalveluiden kuntayhtymän ja Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystalveirin alueella. Sen koordinointimalli on ainutlaatuinen Suomessa. (Socom Oy, luettu 17.11.2022.)

Edunvalvonnan koordinoinnin kautta välitetään lapsen edunvalvonnan koulutuksen käyneitä edunvalvoja niin lastensuojelu- kuin rikosprosesseihin. Rikosasioihin ja lastensuojeluasioihin on haettu edunvalvoja sitä kautta yhteensä noin sadalle lapselle vuodessa (Heikkilä & Rantaeskola 2022, 17). Koordinaattori antaa ohjausta ja neuvontaa asiakasprosessin aikana eri toimijoille. Hän ylläpitää edunvalvojista rekisteriä, välittää edunvalvoja ja toimii eri toimijoiden välisenä yhteyshenkilönä sekä järjestää alueellisen tuen edunvalvojille. Edunvalvoja järjestää lisäksi lapsen edunvalvontaan liittyvää koulutusta ja työkokouksia yhteistyössä kuntayhtymien, koulutusorganisaatioiden ja valtakunnallisten toimijoiden kanssa. Edunvalvoja toimii puolikkaalla työajalla. (Socom Oy, luettu 17.11.2022.)

Kun lapsi tarvitsee rikosprosessissa edunvalvojan, on poliisi yhteydessä edunvalvontakoordinaattoriin ja kertoo tutkittavasta asiasta tarpeelliset seikat. Sen jälkeen koordinaattori valitsee rekisteristä parhaimman henkilön edunvalvojan tehtävään. Koordinaattori antaa poliisille edunvalvojan yhteystiedot

ja edunvalvoja poliisille kirjallisen suostumuksensa. Poliisi lähettää sen jälkeen käräjäoikeudelle hakemuksen rikosasian edunvalvojasta. Edunvalvojalle kuuluvat lapsen osallisuuden ja tuen tarpeeseen liittyvät tehtävät, mitä hän hoitaa lapsen esitutinnan ajan eli sellaiset asiat, mitkä normaalisti kuuluisivat lapsen huoltajalle. Edunvalvoja etsii lapselle myös oikeusavustajan. (Asmundela & Rantaeskola 2021, 46–47.)

Rikosten esikäsittelyvaiheessa on erityisen tärkeä huomioida ja arvioida lapsen etu sekä rikosprosessilla saavutettavat hyödyt ja lapsen ja perheen tukitoimien tarve (Poliisi 2022). Kaakkois-Suomessa pilotoidaan vuoden 2022 aikana toimintamallia, jossa lapselle haetaan jo esikäsittelyvaiheessa edunvalvoja, jotta lapsen puhevallan käyttäminen otetaan huomioon jo rikosasian rajoittamisratkaisussa. LASTA-seula-malli ei paikkaa sitä lapsen puhevaltaan liittyvää vajetta, jos edunvalvojaa ole määrätty esitutkintalain perusteella riittävän nopeasti. (Heikkilä & Rantaeskola 2022, 52.)

4 TUTKIMUSTYÖN TOTEUTUS

Tässä luvussa kerron opinnäytetyössä käytetyistä tutkimusmenetelmistä, tutkimuksen kohderyhmästä ja tutkimuksen analysointitavoista. Arvioin lisäksi tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta.

4.1 Laadullinen tutkimus

Tämä opinnäytetyö on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Laadullinen tutkimus käsittelee todellista elämää. Siinä paljastetaan ja löydetään tosiasioita. (Hirsjärvi ym. 2009, 161.) Anu Puusa ja Pauli Juuti (2020) vertaavat laadullista tutkimusta myös salapoliisityöhön: sekä salapoliisityössä että laadullisessa tutkimuksessa kerätään vihjeistä aineistonpalasia, joista pyritään muodostamaan ymmärtyseen johtava kokonaisuus.

Tutkimus alkaa aina teoriaan ja aiheeseen perehtymisellä. Kirjallisuuskatsauksessa eli teoriaosuudessa esitellään tutkimusongelman kannalta oleellinen kirjallisuus sekä käytettävät käsitteet. Käsitelmäärityllä varmistetaan käytettyjen käsitteiden sisältö sekä se, että lukija ymmärtää, mistä oikein on kysymys. (Kananen 2017, 24 & 74.) Kokosin teoria-aineistoa melko kattavasti jo opinnäytetyön tutkimussuunnitelmaan, mitä hyödynsin opinnäytetyöprosessin aikana. Käsitteet pyrin avaamaan teoriaosuudessa mahdollisimman hyvin.

Laadullinen tutkimus liittyy aina jollakin tavalla ihmisiin, ihmisenä olemiseen ja ihmisten elämään (Puusa & Juuti 2020). Itselleni oli selvää, että haluan tehdä tutkimuksen jollain tapaa ihmisistä. Olen ollut aina kiinnostunut ihmisyyteen liittyvistä asioista ja ihmisten näkemyksistä maailmasta. Laadullisessa tutkimuksessa suositaan ihmistä tiedon keruun instrumenttina – tutkija luottaa keskusteluihin tutkittaviensa kanssa ja omiin havaintoihinsa kuin mittausvälineillä hankittuun tietoon (Hirsjärvi ym.

2009, 164). Haastattelujen avulla voi tehdä tutkittavaa ilmiötä koskevia päätelmiä (Puusa & Juuti 2020). Tutkimusmenetelmää valitessa koin henkilökohtaiset haastattelut mielekkäämmäksi keinoksi kerätä tietoa kuin määrälliset kyselylomakkeet.

Laadullisessa tutkimuksessa on Jorma Kanasen (2017, 32 & 56) mukaan vain yksi iso kysymys: ”Mistä tässä ilmiössä on kyse?” Hänen mukaansa tutkimusongelman määrittäminen ja rajaaminen on tärkeää. Tieteellinen tutkimus tarvitsee aina rajauksia, sillä laajoja aiheita ei voi hallita perinteisin menetelmin ilman, että siitä tulee pinnallista. Tämä opinnäytetyö on rajattu koskemaan Kaakkois-Suomen poliisin käytössä olevaa edunvalvontaa rikosprosessissa. Pääpaino opinnäytetyössä on poliisin näkökulmassa, mutta edunvalvontakoordinaattorina toimineilta henkilöiltä saadaan toisenlaista perspektiiviä aiheeseen.

4.2 Kohderyhmä ja haastattelut

Haastatteluiden kohderyhmäksi valikoitui Kaakkois-Suomen poliisilaitoksen lapsirikostutkinnan ryhmä ja kaksi edunvalvonnan koordinoinnissa työskennellyttä henkilöä. Haastattelut toteutin marraskuussa ja joulukuussa 2022. Kuten kvalitatiivisessa tutkimuksessa yleensä, joukko on valittu tarkoituksenmukaisesti eikä satunnaisotantaa käyttäen (Hirsjärvi ym. 2009, 164). Kaikki lapsirikostutkijat eivät päässeet mukaan haastatteluun, mutta osallistujia oli yhteensä neljä ja jokainen poliisiasema (Kouvola, Kotka ja Lappeenranta) olivat haastattelussa edustettuina, mikä oli mielestäni hyvä asia tutkimuksen kannalta. Jokaisella haastatellulla lapsirikostutkijalla oli yli 10 vuoden työkokemus lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnasta. Lapsirikostutkijoiden lisäksi haastattelin ryhmän tutkinnanjohtajan ja ryhmänjohtajan erikseen. Tutkinnanjohtaja oli siirtynyt muualta töihin Kaakkois-Suomen poliisilaitokselle, kun lapsirikostutkinnan ryhmä perustettiin. Hänelläkin oli pitkä työkokemus sekä jonkin verran johtamiskokemusta lapsirikostutkinnasta taustalla. Ryhmänjohtaja oli työskennellyt aiemmin vaativassa tutkinnassa, mutta hänellä ei ollut paljon aiempaa kokemusta lapsirikostutkinnasta.

Yksi haastateltavista oli Socom Oy:n toimitusjohtaja Marjukka Heikkilä. Ennen siirtymistään elokuussa 2021 Socom Oy:n toimitusjohtajaksi, hän toimi vuodesta 2012 lähtien Socom Oy:lla edunvalvontakoordinaattorina ja sosiaaliohjaajana. Heikkilä on kehittänyt Kaakkois-Suomen edunvalvontatoimintaa ja ollut mukana kirjoittamassa valtakunnallista selvitystä aiheesta. Hänen lisäksi haastateltiin elokuusta 2021 vuoden 2022 loppuun Socom Oy:lla edunvalvontakoordinaattorina toiminutta henkilöä. Hänellä oli pitkä työkokemus lastensuojelusta ja sen lisäksi hän oli itsekin toiminut lapsien edunvalvojana rikosasioissa. Sovin haastatteluista Marjukka Heikkilän ja lapsirikostutkinnan ryhmän komisarion kautta ja ne järjestäytyivät kaikki kuukauden sisään.

Laadullisessa tutkimuksessa suositaan metodeja, joissa tutkittavien ääni tulee esille (Hirsjärvi ym. 2009, 164). Tässä opinnäytetyössä käytettiin tiedonkeruumenetelmänä puolistukturoituja haastatteluita, joiden tavoitteena on ollut saada vastauksia opinnäytetyön tutkimuskysymyksiin. Haastattelu on keskustelua, johon on asetettu ennalta tavoite ja joka on haastattelijan johdattamaa, mutta silti vuorovaikutteista (Puusa & Juuti 2020). Puolistukturoidussa haastattelussa kysymyksiin ei ole olemassa valmista vastausta, vaan haastateltavan tulee vastata niihin omin sanoin (Eskola ym. 2008, 86). Haastattelu muistutti myös teemahaastattelua, sillä kysymyksissä edettiin tutkimuskysymyksistä syn-tyneiden teemojen mukaisessa järjestyksessä. Teemahaastattelu on lomakehaastattelun ja täysin avoimen haastattelun välimuoto, jossa kysymyksiin on teema tiedossa, mutta kysymysten tarkka muotojärjestys puuttuu (Hirsjärvi ym. 2009, 208). Laadin haastatteluita varten puolistrukturoidut kysymysrungot (liite 1). Haastattelukysymykset käsittelivät jokaisella samoja teemoja, mutta muokkasin niitä hieman sen mukaan, oliko haastateltava poliisi vai Socom Oy:n edustaja. Kysymykset olivat pääasiassa muodoltaan avoimia, jotta niihin ei olisi voinut vastata vain kyllä tai ei.

Haastattelumenetelmät valikoituvat tilanteeseen sopivalla tavalla. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkimus toteutetaan joustavasti ja suunnitelmia muutetaan olosuhteiden mukaisesti (Hirsjärvi ym. 2009, 164). Edunvalvontakoordinaattorina vuosien 2021–2022 aikana toimineelle henkilölle tein sähköpostihaastattelun aikataulusyistä. Hän oli samalla viikolla marraskuussa 2022 jäämässä lomalle ja sen jälkeen vaihtamassa työtehtäviään, ja minun oli mahdollista tavoittaa hänet vielä sähköpostitse. Sähköpostihaastattelussa minulla oli valmiit puolistrukturoidut kysymykset, jotka lähetin hänelle ja hän lähetti vastauksen takaisin minulle. Hyvänä puolena sähköpostihaastattelussa oli nopea tiedonkeruu. Huonona puolena se, ettei minulla ollut mahdollisuutta esittää tarkentavia kysymyksiä ja pyytää selittämään asioista laajemmin, kuten perinteisessä haastattelussa voi. En myöskään pystynyt havainnoimaan haastateltavan non-verbaalista viestintää, kuten ilmeitä, eleitä ja äänensävyjä.

Marjukka Heikkilän haastattelin etäyhteyden välityksellä. Mietin etukäteen, että heikentääköhän etäyhteys mahdollisesti vuorovaikutusta haastateltavan kanssa. Etäyhteys ei kuitenkaan vaikuttanut vuorovaikutukseen negatiivisesti. Oman tietokoneeni kamerassa oli haastattelun aikana ongelmia, mutta pystyin itse näkemään haastateltavan kasvot. Videoyhteydellä välittyi hyvin haastateltavan ilmeet ja äänensävyt. Haastattelu sujui mielestäni luontevasti, vaikkei Heikkilä kasvojani kunnolla nähtykään.

Kaakkois-Suomen lapsirikostutkijoille tein ryhmähaastattelun. Olin itse osallistunut työelämässä muutamia vuosia aiemmin ryhmähaastatteluun ja kokenut sen mielekkäänä keskustelunomaisena haastattelumuotona. Anu Puusan (2020) mukaan ryhmähaastattelussa on tavoitteena saada aikaan ryhmäkeskustelu tutkittavana olevasta aiheesta ja tutkija voi kohdistaa kysymyksen kaikille tai tarvitta-

essa yksittäisille henkilöille. Haastateltavilla on mahdollisuus kommentoida asioita spontaanisti haastattelun edetessä. Ryhmähaastattelu tuo Puusan mielestä usein monipuolisesti tietoa ja rikkaan aineiston.

Lapsirikostutkinnan ryhmästä kolme haastateltavaa oli mukana haastattelussa alusta lähtien ja yksi liittyi mukaan haastatteluun noin viiden minuutin jälkeen. Ryhmähaastattelussa pystyin tavoittamaan kerralla useita lapsirikostutkijoita eri poliisiasemilta etäyhteyksien avulla. Minulla oli valmiita puolistukuroituja kysymyksiä, mutta haastateltavat kommentoivat myös oma-aloitteisesti toistensa vastauksiin. Haastateltavat nostivat keskustelussa esille asioita, joita en itse olisi osannut kysyä.

Tutkinnanjohtajalle ja ryhmänjohtajalle tein erillisen parihaastattelun. Kokemukset haastattelusta olivat samanlaiset kuin lapsirikostutkijoiden haastattelusta. Kun toinen haastateltava kertoi näkemyksiään, niin toinen pystyi täydentämään vastausta. Mietin pari- ja ryhmähaastattelun aikana sitä, että ohjasiko ryhmässä käyty keskustelu haastateltavien esittämiä mielipiteitä. Puusan (2020) näkemyksen perusteella siitä ei ole merkittävää haittaa, sillä vaikka ryhmähaastattelu ei antaisi samanlaista painoarvoa jokaisen ryhmänjäsenen mielipiteelle, niin arjessakin ihmiset työskentelevät ryhmissä ja ryhmän jäsenien mielipiteet vaikuttavat toisiinsa.

Ensin tarkoitukseni oli haastatella lapsirikostutkinnan ryhmän johtajat samaan aikaan rikostutkijoiden kanssa, mutta se ei onnistunut aikataulusyistä. Jälkikäteen ajateltuna tutkimustulosten kannalta saattoi olla parempi, että haastattelut tapahtuivat erikseen. Yleisellä tasolla asiaa mietittynä joissain tilanteissa esihenkilön tai alaisen läsnäolo voisi mahdollisesti vaikuttaa haastateltavan kertomaan. Vielä useamman poliisin haastattelu näiden pari- ja ryhmähaastatteluiden jälkeen taas olisi voinut johtaa saturaatioon: haastattelut eivät olisi tuoneet enää tutkimusongelman kannalta uutta tietoa (Hirsjärvi ym. 2009, 182). Otos poliiseista oli mielestäni riittävän suuri tutkimusongelman selvittämisen kannalta.

4.3 Tutkimuksen analyysi

Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan pyrkimyksenä on paljastaa odottamattomia seikkoja aineiston monitahoisella ja yksityiskohtaisella analyysillä eli induktiivisella analyysillä. Induktiivisessa otteessa tutkija lähtee liikkeelle empiiristä eli kokemusperäisistä havainnoistaan, jotka hän luokittelee myöhemmin kategorioiksi. Laadullisessa tutkimuksessa keskeistä on luokittelujen tekeminen. Lukijalle tulee kertoa luokittelun syntymisen alkujuuret ja luokittelujen perusteet. (Hirsjärvi ym. 2009, 164, 233 & 266.)

Tutkijan tulee tuntea aineistonsa perinpohjaisesti (Hirsjärvi ym. 2009, 266). Kävin analyysivaiheessa aineistoa läpi useaan otteeseen. Tutkimustulokset ja johtopäätökset eivät muodostuneet hetkessä ja

mietin niitä usein, esimerkiksi hiihtolenkilläkin. Aineisto voidaan litteroinnin jälkeen järjestää teemoittain (Juhila, luettu 4.1.2023). Päädyin jakamaan tutkimusaineiston pääteemoihin tutkimuskysymysten mukaan ja sen lisäksi alateemoihin. Teemoittelua varten tulostin litteroidun haastattelumateriaalin ja etsin niistä rinnakkain kuhunkin tutkimuskysymykseen liittyviä vastauksia. Jätin teemoihin liittymättömät vastaukset pois tutkimustuloksista.

Tutkimustuloksia selventääkseni tein haastatteluista esiin nousseista asioista lisäksi SWOT-kaavion. SWOT on yleisesti käytetty ja yksinkertainen nelikenttämalli ja analysointimenetelmä. SWOT-analyysin avulla voidaan selvittää, mitkä ovat tutkittavan kohteen heikkoudet ja vahvuudet sekä tulevaisuuden mahdollisuudet ja uhat (Strengths, Weaknesses, Opportunies, Threats). (Lindroos & Lohivesi 2006, 217.) SWOT-kaavio auttoi minua myös tutkimuksen johtopäätösten laatimisessa. Johtopäätöksissä vastasin tutkimuskysymyksiin ja mietin kehittämiskohtia Kaakkois-Suomen mallista. Vertailin tutkimustuloksia aiempaan teorian tietoon aiheesta.

4.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta kohentaa se, että tutkija selittää tutkimuksen toteuttamisen tarkasti. Aineiston tuottamisen olosuhteet tulee myös kertoa selvästi ja totuudenmukaisesti (Hirsjärvi ym. 2009, 232). Tässä luvussa arvioin siis opinnäytetyötä eettisyyden ja luotettavuuden näkökulmasta.

Tutkimusta varten hain tutkimusluvan sekä Kaakkois-Suomen poliisilaitokselta että Socom Oy:ltä marraskuun 2022 alussa. Tutkimuslupahakemuksessani kerroin tutkimukseni aiheen, mitä minun on tarkoitus haastatella ja sen, että kerätyt henkilötiedot hävitetään tutkimuksen jälkeen. Laitoin tutkimuslupahakemuksen liitteeksi opinnäytesuunnitelman. Poliisilaitoksen tutkimuslupahakemuksessa käytin poliisin valmista tutkimuslupapohjaa ja Socom Oy:lle laitoin vapaamuotoisemman hakemuksen. Kumpikin tutkimuslupa hyväksyttiin vuorokauden sisään.

Ennen opinnäytetyön tekemistä kertosin tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) ohjeistuksia tutkimuksen tekemisestä. TENK:n Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa -ohjeen (2019, 8) mukaan jokaisen tulee osallistua tutkimukseen vapaaehtoisesti ja heillä on myös oikeus peruuttaa suostumuksensa. Kysyin jokaiselta osallistujalta kirjallisen suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta (liite 2). Annoin myös ennalta tiedoksi tutkimuksen aiheen ja haastattelun tarkoituksen.

Suostumusten yhteydessä tulevat ilmi myös haastateltavien nimet. Henkilötietoja sisältävän tutkimusaineiston käsittelyä ohjaavat keskeiset periaatteet, jotka ovat suunnitelmallisuus, lainmukaisuus ja vastuullisuus. Tutkimus on suunniteltava niin, että siinä kerätään vain tutkimuksen tarkoituksen kan-

nalta tarpeellisia henkilötietoja. (TENK 2019, 11–12.) Tässä opinnäytetyössä näitä olivat vain haastatteluvastauksien nimet ja virka-asetukset. Henkilötiedot poistetaan aineistosta, kun ne eivät ole enää tarpeellisia tutkimuksen toteuttamiseksi. Tutkimusmateriaalia säilytän kotonani ja aion hävittää henkilötietoja sisältävän aineiston silppurilla tutkimuksen valmistumisen jälkeen

Opinnäytetyötä tehdessä pitää olla objektiivinen: kaikki tulee tehdä tieteellisin menetelmin ja tulokset tulee esittää sellaisinaan (Kananen 2017, 80). Pysin olemaan haastatteluiden aikana mahdollisimman neutraali, jotta en johdattelisi haastateltavia vastaamaan kysymyksiin mieleiselläni tavalla. Opinnäytetyöprosessin aikana minulle alkoi muodostua myös oma käsitykseni asioista, mitkä piti jättää tutkijana taka-alalle. Osa haastatteluvastauksista yllätti minut, sillä ne poikkesivat aiemmin teoria-aineistosta saamastani tiedosta. Tutkimustulosten käsittelyssä piti noudattaa samanlaista objektiivisuutta. Jos tutkija käsittelee saatuja tuloksia oman alkuperäisen ajatusmallinsa mukaisesti, ei tutkimustuloksia voi pitää tosina ja pätevinä (Hirsjärvi ym. 2009, 232). Objektiivisuudessa auttoi se, etten ollut ryhmän sisältä, vaan ennemminkin ulkopuolinen tarkkailija.

Uskottavien päätelmien teko puheen muodossa olevista haastatteluista edellyttää, että haastattelut tallennetaan (Puusa 2020). Tästä syystä äänitin haastattelut ja litteroin ne tekstimuotoon. Haastattelut suoritin Lappeenrannan poliisiasemalla tiloissa, joissa paikalla ei ollut ulkopuolisia ihmisiä eikä ulkopuolisilla ollut mahdollista kuulla käytyä keskustelua. Haastattelutallenteiden äänenlaatu oli yllättävän hyvä siitä huolimatta, että osa haastateltavien äänistä oli tallennettu etäyhteyden päästä. Litteroinnit suoritin ollessani yksin kotona. Litteroitavaa aineistoa oli yhteensä noin 2,5 tunnin verran, kun esittämisen ja loppukeskustelu jätettiin haastattelumateriaalista pois. Vaikka haastatteluja oli pari- ja ryhmähaastatteluiden vuoksi määrällisesti vähemmän, niin ne olivat kestoltaan pidempiä kuin vastaava yksilöhaastattelu.

Tutkimuksessa tulee ottaa huomioon yksityisyydensuoja. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan (2019, 12–13) tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden tietoja ei ole yleensä tarkoituksenmukaista julkaista siten, että henkilöt voitaisiin tunnistaa. Tässä tutkimuksessa ei ole mainittu muita haastateltuja henkilöitä kuin Marjukka Heikkilä nimellä. Heikkilä on mainittu aineistossa omalla nimellä, koska hän on tehnyt aiheeseen liittyviä tutkimuksia ja on lasten edunvalvontaan liittyvissä asioissa tunnettu henkilö. Heikkilä myös antoi suullisen suostumuksensa haastattelun yhteydessä nimensä julkaisuun. Muidenkaan haastateltavien tunnistamattomuutta ei voi täysin taata pienen ja rajatun kohderyhmän vuoksi. Tunnistettavuutta on kuitenkin häivytetty jättämällä pois suorista lainauksista joitain murre sanoja eikä niissä ole eritelty poliiseja toisistaan esimerkiksi koodimerkinnällä. Laitoin ensin lainauksiin merkinnät P1, P2, P3, P4, P5, P6 osoittamaan, kuka poliisi on lainauksessa kyseessä, mutta päätin jättää ne valmiista versiosta pois anonymiteettisistä.

5 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimustulokset on luokiteltu kolmeen yläteemaan haastatteluisissa tutkimuskysymyksiin saatujen vastausten mukaan: 1) **Kaakkois-Suomen malliin** (Miten lasten edunvalvontaa toteutetaan rikosprosessin aikana Kaakkois-Suomen poliisilaitoksella?), 2) **lapsen edun toteutumiseen rikosprosessin aikana** (Miten lapsen etu on huomioitu rikosprosessin aikana?) ja 3) **kehittämiskohtiin** (Miten lasten edunvalvontaa rikosprosessissa voitaisiin kehittää?). Sen lisäksi kahdesta ensimmäisestä yläteemasta on tehty alateemoja.

5.1 Kaakkois-Suomen malli

Kaakkois-Suomen edunvalvontamalliin liittyvät tutkimustulokset ovat teemoiteltu kokemuksiin edunvalvonnan koordinoimisesta, poliisien kokemuksiin edunvalvojista ja Tandem-mallista sekä edunvalvontaan rikosten esikäsittelyvaiheesta.

5.1.1 Kokemukset edunvalvonnan koordinoimisesta

Socom Oy:n toimitusjohtaja Marjukka Heikkilä kertoi haastattelussaan, että Socomin edunvalvontakoordinointi on ollut käytössä vuodessa 2012 lähtien. Hän oli mukana tuolloin työryhmässä, jossa mietittiin tilanteita, joissa lapsi tarvitsee edunvalvojan. Edunvalvonnasta oli tuolloin säädetty jo lastensuojelulakiin, mutta uusi esitutkintalaki tuli vasta vuonna 2014 voimaan. Tällöin työryhmässä päädyttiin ratkaisuun, että sosiaalialan osaamiskeskukseen voitaisiin perustaa vakanssi, jonka edunvalvoja-rekisterissä oli sekä sosiaaliala- että juristitaustaisia edunvalvojia. Edunvalvojat saisivat keskukselta myös tukea konsultoinnin ja työnohjauksen kautta. Heikkilän mukaan pian edunvalvontamallin aloittamisen jälkeen, alkoi poliisi raportoimaan sitä, että heistä oli ollut helpottavaa, kun sosiaalialataustainen edunvalvoja pystyi selvittämään lapsen asioita poliisin puolesta. Malli on käytössä edelleen.

Edunvalvontakoordinaattori kertoi haastattelussaan hoitaneensa edunvalvonnan koordinointia 50 % työajalla viimeisen puolentoista vuoden aikana. Hänen työnkuvaansa oli kuulunut edunvalvontatoimintojen koordinoiminen lastensuojelun toimijoille, poliisille, lapsen edunvalvojina toimiville sekä käräjäoikeuteen ja Digi- ja väestövirastoon sekä edunvalvojarekisterin ylläpito. Heikkilästä 50 % työajalla tapahtuva edunvalvonnan koordinoiminen on ollut kustannustehokas ratkaisu.

Poliisille edunvalvontakoordinaattorin tehtävänä on ollut konsultointi, edunvalvojien välittäminen rikosprosesseihin ja toimiminen yhteyshenkilinä muihin edunvalvonnan toimijoihin. Lapsirikostutkinnan ryhmän tutkinnanjohtajan ja ryhmänjohtajan mukaan yhteistyö edunvalvontakoordinaattorin kanssa on toiminut mutkattomasti. Poliisi kertoo koordinaattorille yhteydenotossaan, millainen lapsi on kyseessä, mikä on asian kiireellisyys ja luonne sekä lapsen sijainnin.

”Mun kokemus on se, että yhteistyö Socomin kanssa on ollut todella avointa, nopeaa ja jouhevaa. Socomissa on yks henkilö, johon ollaan yhteydessä puhelimitse tai sähköpostitse ja pyydetään edunvalvojaa tai edunvalvoja. Useimmiten saadaan samana päivänä jo tieto niistä tai kiireellisissä jutuissa ei puhuta edes tunneista.”

Myös edunvalvontakoordinaattori oli kokenut yhteistyön poliisin kanssa hyvin toimivaksi. Koordinaattorin mukaan poliisin kanssa keskustellaan ja otetaan huomioon heidän toiveensa. Lapselle pyritään löytämään edunvalvoja, joka sopii parhaiten kyseiselle lapselle. Edunvalvojilla on mahdollisuus esittää toiveita siitä, millaisia asioita he hoitavat ja millä paikkakunnalla. Asiaan vaikuttaa edunvalvojan koulutus, osaaminen ja työkokemus. Ammatillisena taustana edunvalvojilla on edunvalvontakoordinaattorin mukaan sosiaali- tai terveydenhuollon tai oikeustieteen tutkinto. Heikkilän mukaan suurin osa edunvalvontakoordinaattoreista on taustaltaan sosiaalityöntekijöitä, mutta osalla on lisäksi juristin tutkinto. Myös sosionomi AMK/YAMK -taustaisia henkilöitä toimii edunvalvontakoordinaattorina. Kaikki Socomin rekisterissä olevat edunvalvojat ovat käyneet edunvalvojan täydennyskoulutuksen ja vaatimuksena on myös työkokemus lasten kanssa työskentelemisestä.

Tutkinnanjohtajan mukaan joko hän tai ryhmänjohtaja on useimmiten yhteydessä edunvalvontakoordinaattoriin etenkin, jos kyse on väliaikaisesta edunvalvontamääräyksestä. Mikäli kyseessä on perusmuotoinen edunvalvontahakemus, niin rikostutkijan tehtävänä on kysyä huoltajilta suostumus edunvalvontaan. Tällöin rikostutkija voi olla itse yhteydessä edunvalvontakoordinaattoriin suostumusten saamisen jälkeen.

Rikostutkijat kertoivat, että yhteydenottaminen edunvalvontakoordinaattoriin on ollut tarvittaessa helppoa eikä enää ole itse tarvinnut selvittää, kuka voisi lähteä lasta edustamaan rikosprosessissa. Kontakti edunvalvontakoordinaattoriin on rikostutkijoiden mukaan vähäinen.

”Koordinaattorihan vain ilmoittaa meille, kuka voi lähteä lasta edustamaan. Se on oikeastaan ainut yhteydenpito siihen koordinaattoriin.”

5.1.2 Poliisien kokemuksia edunvalvojista ja Tandem-mallista

Neljä haastateltua rikostutkijaa kertoivat, että he olivat tutkineet lapsiin kohdistuvia rikosasioita, poliis slangilla ”juttuja”, jo ennen vuotta 2012 eli heillä oli kokemusta myös ajasta, jolloin Kaakkois-Suomessa ei ollut vielä edunvalvonnan koordinoitumallia käytössä. Lapsiin kohdistuvat rikokset tutkittiin ennen vuotta 2022 muissa tutkintaryhmissä. Alkuun 2000-luvulla lapsirikosasioita oli ollut rikostutkijoilla vähän tutkittavana, vain muutamia vuosittain. He muistelivat, että ensin edunvalvoja tuli sosiaalitoimen kautta ja sittemmin sitä haettiin maistraatista.

”Se oli joku asianajaja se edunvalvoja, jota haettiin lapselle. Asianajajataustainen ei tarvinnut perhettä, ei lasta, ei se perehtynyt perheen tilanteeseen millään tavalla, ei halunnut tietää lastensuojelutaustaa, ei mitään.”

Osa rikostutkijoista toi esille hyviä puolia lastensuojelutaustaisessa edunvalvojassa. Lastensuojelutaustaisen edunvalvojan on koettu ottaneen paremmin selvää perheen ja lapsen tilanteesta. Heillä on usein hyvät kontaktit sosiaaliviranomaiseen. Edunvalvojilla on ollut myös mahdollisuus kuljettaa lapsia kuulusteluun, toisin kuin poliisilla. Tandem-mallissa edunvalvoja etsii lapselle oikeusavustajan. Poliisit olivat huomanneet, että joillain edunvalvojilla oli ollut käytössään tietyt, lapsirikosasioihin perehtyneet, oikeusavustajat.

”Itelle oli suuri helpotus, kun tuli tällainen lastensuojelukoulutuksen saanut edunvalvoja, joka otti kokonaisvaltaisemmin koppia siitä perheen tilanteesta, se oma rooli sossuna jäi siinä vaiheessa pois.”

Joidenkin rikostutkijoiden mielestä lastensuojelutaustaisesta edunvalvojasta on ollut haittaa, sillä heillä ei ole oikeustieteen tutkintoa eikä sen mukaista tietämystä rikosprosessin kulusta tai rikosten selvittämiseen liittyvistä asioista. Myös lastensuojelutaustaisen edunvalvojan rooli on ollut epäselvä, sillä asianomistaja-asemassa olevalla lapsella on yleensä jo kontakti sosiaaliviranomaiseen ja terveydenhuoltoon.

”Huono puoli on se, ettei edunvalvojalla ole sellaista koulutusta, että se pystyis oikeasti ajamaan lapsen asiaa siellä käräjillä - - sossu niillä lapsilla mun tietääkseni jo joka tapauksessa on, niin miksi pitää olla myös tällainen edunvalvojasossu. Se on vähän turha siinä välissä kyllä. Sossu pitää lapsesta huolta ja asianajaja voi olla edunvalvoja ja avustaja.”

Kaikki neljä haastateltua rikostutkijaa näkivät oikeusavustajan läsnäolon esitutkinnassa edunvalvojaa tärkeämmäksi vakavammissa eli ”jäykemmissä” rikosasioissa. Rikostutkijat nostivat esille sen, ettei lapsia välttämättä kuulla lainkaan käräjäoikeudessa, jolloin olisi tärkeää, että avustaja olisi kuulustelussa mukana esittämässä täydentäviä, oikeudenkäynnissä merkittäviä, kysymyksiä. Yksi rikostutkijoista kertoi, että sosiaalitaustainen edunvalvoja on ollut hänestä hyvä lievemmissä rikosasioissa, kuten lapseen kohdistuvissa läpsimisjutuissa, joiden esitutkintaa voidaan rajoittaa, mutta vakavammissa rikosasioissa voisi avustaja hänenkin mielestään toimia lapsen edunvalvojana. Rikostutkijoilla ei myöskään ollut tarkkaa tietoa siitä, miten lastensuojelutaustaisen edunvalvojan ja avustajan roolit ovat Tandem-mallissa jakautuneet. Joskus sekä edunvalvoja että avustaja ovat kumpikin olleet seuraamassa kuulustelua. Rikostutkijoiden mukaan on ollut tilanteita, jolloin kuulustelussa on ollut läsnä vain edunvalvoja eikä oikeusavustajaa.

”Meillä edunvalvojat käyvät monta kertaa tapaamassa lasta, mutta ei ole tiedossa, että onko tää tuleva avustaja yhteydessä niihin ihmisiin vai onko ne papereita vaan.”

”Se on kaksipiippuinen juttu. Joissain tapauksissa on hyvä, että on se sosiaalityöntekijätausta, kun se tutustuu perheisiin ja käy tapaamassa - - mut sitten taas noissa jäykemmissä jutuissa on parempi, et kuulusteluissa on se avustaja, sillä se osaa esittää tosi hyviä kysymyksiä, joista on apua oikeudenkäynnissä.”

Ongelmaksi oli koettu se, että kun lapsella on sekä avustaja että edunvalvoja, niin aikataulujen yhteensovittaminen on muodostunut hankalammaksi. Vaikka edunvalvoja pääsisikin mukaan ensimmäiseen kuulusteluun, niin uusintakuulusteluun edunvalvoja ei välttämättä enää omien kiireidensä takia ehdikään. Joskus kuulustelu-aika on siirtynyt, kun edunvalvoja ei olekaan kiireellisessä tapauksessa päässyt paikalle. Jotkut edunvalvojat ovat halunneet nähdä kuulustelun jälkikäteen, mikä on vienyt myös rikostutkijan työaika.

”Olis yks vähemmän sovittavaa pois, jos avustaja olis myös edunvalvoja. Tulisko siitä kustannussäästöjä ja parantaisko se kuulustelujen laatua, jos avustaja olis siellä auttamassa poliisia?”

Yksi rikostutkijoista kyseenalaisti sen, onko alle 15-vuotiaan lapsen mielipiteellä edes merkitystä, kun kysymys on kuitenkin virallisen syytteen alaisesta rikoksesta. Hänen mukaansa edunvalvoja ja poliisit voivat kysyä lapsen mielipidettä, mutta lopputuloksen kannalta ei ole merkitystä sillä, vaatiiko lapsi esimerkiksi vanhemmalleen rangaistusta vai ei. Rikostutkijoiden kertoman perusteella edunvalvoja ilmaisee esitutkintavaiheessa lapsen puolesta rangaistus- ja korvausvaatimukset ennen kun lapsella on asianajajaa. Yhden rikostutkijan mukaan lievemmissä rikosasioissa lastensuojelutaustainen edunvalvoja ei ole aina vaatinut rangaistusta, mutta muiden mukaan edunvalvojat ovat vaatineet lähes aina rangaistuksen koulutustaustasta riippumatta.

”Nää asianajajataustaiset vaati aina rangaistusta, aina vaati korvauksia, kun ne ei perehtyneet siihen perheen tilanteeseen. Niin mä koin, ettei silloin lapsen etu täyttynyt.”

”Meillä on aina pienimmistäkin jutuista vaadittu rangaistus.”

Tutkinnanjohtajalla ja ryhmänjohtajalla oli hyviä kokemuksia Socomin välittämistä edunvalvojista. Heidän mukaansa edunvalvojien kanssa aikataulujen sopiminen on tapahtunut joustavasti eikä heille ol-

lut tullut vastaan tilanteita, joissa he olisivat halunneet edunvalvojalta enemmän osaamista. Edunvalvojan toiminnasta oli näkynyt heille se, että edunvalvoja voi olla läsnä seuraamassa kuulemista ottaen samalla kantaa lapsen tilanteeseen, ja avustaja esittää vaatimukset Tandem-mallin mukaisesti.

”Mitä törkeämpi ja sekavampi juttu, niin sen parempi on Tandem-malli, sillä silloin ne pystyy keskittymään omiin rooleihinsa täysillä.”

5.1.3 Lapsen edunvalvonta rikosten esiselvittelyn aikana

Tutkinnanjohtaja ja ryhmänjohtaja kertoivat parihaastattelussaan myös vuoden alussa rikosten esikäsittelyvaiheessa käyttöön otetuista Barnahus-hankkeen mukaisista LASTA-seula-palavereista, joihin osallistuu poliisi, syyttäjä, oikeuspsykologian yksikön sosiaalityöntekijä ja psykologi. Palaverit ovat poliisivetoisia ja poliisi valikoi niihin käsiteltäväksi vähäisiä rikosasioita, jotka voisivat olla poliisin päätettävissä tai rajoittamismenettelyyn sovellettavissa. Syyttäjän kanssa oli päädytty siihen ratkaisuun, että myös rajoitusprosessiin soveltuviin rikosasioihin hankitaan lapselle edunvalvoja, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta. Näin pystytään turvaamaan lapsen puhevalta, vaikkei rikosasia jatkuisi esitutkintavaihetta pidemmälle. Samalla pilotoidaan edunvalvonnan hakemista lapselle jo esikäsittelyvaiheen aikana.

Tutkinnanjohtajan mukaan LASTA-seula-palavereille on vakioidut päivät, jotka sovitaan oikeuspsykologian yksikön ja syyttäjän kanssa hyvissä ajoin. Kokouksia on järjestetty keväällä kahden ja syksyllä kolmen viikon välein. Jokaisella osallistujalla on mahdollisuus tutustua käsiteltäviin asioihin ennakoon, minkä vuoksi palaveripäivä on tehokas. Kaakkois-Suomen poliisissa on päädytty siihen, ettei palavereihin oteta käsittelyyn selviä ja törkeitä rikosasioita, sillä niissä edunvalvontaa haetaan joka tapauksessa. Esikäsittelyprosessissa taas pohditaan mahdollista esitutkinnan rajoittamista ja päättämistä, jolloin taustatietojen kerääminen lapsesta on tutkinnanjohtajan mukaan tärkeää. Tutkinnanjohtajan ja ryhmänjohtajan mielestä prosessi on toiminut niin hyvin, että he aikovat käyttää LASTA-seula-mallia ja sen yhteydessä edunvalvontaa jatkossakin. Tutkinnanjohtajan mukaan he osaavat tunnistaa hyvin rajoittamismenettelyyn soveltuvat rikosasiat.

”Kyl meiltä 95 prosenttisesti päätyy oikeat jutut sinne seulaan, kun tunnistetaan ne jutut, joissa ei oo välttämättä esitutkinnan edellytyksiä.”

Aluksi edunvalvojilla ei ollut kunnollista käsitystä siitä, mitä rikostutkinnan keskeyttäminen ja päättäminen käytännössä tarkoittaa, mutta tutkinnanjohtajan mukaan asia ratkesi edunvalvojille annetun koulutuksen kautta. Ryhmänjohtajan mielestä pitää huolehtia myös tulevaisuudessa siitä, että uudet edunvalvojat saavat riittävän koulutuksen asiasta ja ymmärtävät sen jälkeen esikäsittelyprosessin.

”Me huomattiin, ettei se oo selkeä homma, mut nyt sinne on vedetty sellainen koulutus-paketti - - nyt pitäis heidänkin tietää mitä poliisin päätökset tarkoittavat rikosasian kan-nalta ja tää jää varmasti elämään.”

Kaakkois-Suomessa LASTA-seula-palavereita vetää joko tutkinnanjohtaja tai ryhmänjohtaja. Rikos-tutkijoiden mukaan LASTA-seula-palavereiden käyttöönotto on helpottanut heidän työtään, sillä se on vähentänyt heidän työmääräänsä, kun rajoittamismenettelyyn soveltuvat rikosasiat eivät tule enää heidän tutkittavakseen. Palavereiden sisällöstä heillä ei ollut sen tarkempaa tietoa.

”On todella hyvä malli. Vähentää paljon juttumäärää, kun ei tarvitse tutkia vähäisiä jut-tuja ollenkaan. Aiemmin kun oli mainittu lapsi jutussa, niin se tuli suoraan tutkijan pöy-dälle, ilman että kukaan oli perannut niitä.”

”Hirvee työ oli kaikki edunvalvojat, kaikki kuulustelut, sellaisissa jutuissa, mitkä menee nykyään heti rajoitukseen.”

Myös Marjukka Heikkilän tietojen mukaan kokemukset edunvalvonnasta rikosten esikäsittelyn aikana ovat olleet hyviä, sillä siten on saatu nopeutettua lievien rikosasioiden prosesseja, mutta kuitenkin lapsen edun mukaisesti. Socom on käynyt poliisin kanssa pilottihankkeen aikana palavereita siitä, että mitkä ovat edunvalvojan konkreettiset tehtävät esikäsittelyn aikana, sillä se on edunvalvojan kan-nalta erilainen prosessi.

Alla olevassa kaaviossa havainnollistetaan haastattelusta saatujen tietojen perusteella, kuinka Kaak-kois-Suomessa on toteutettu lapsiin kohdistuvien rikosasioiden esiselvittelyä ja esiselvittelyn aikaista edunvalvontaa vuonna 2022.

Kaavio 3. Lasten edunvalvonta rikosten esikäsittelyn aikana. (Heikkinen 2023.)

5.2 Lapsen edun toteutuminen rikosprosessin aikana

Lapsen edun toteutuminen rikosprosessin aikana on jaettu rikosprosessin keston ja lapsen saamaan tukeen liittyviin alateemoihin.

5.2.1 Rikosprosessin kesto

Poliisien näkökulmasta edunvalvonnan koordinoimisella ei ole ollut merkittävää vaikutusta esitutkinnan keston ja laatuun, sillä esitutkinta kestää pitkään joka tapauksessa. Suuremmaksi ongelmaksi nostettiin edunvalvonnan hakemisen kesto käräjäoikeuksissa. Tutkinnanjohtaja ja ryhmänjohtaja kertoivat, että vaikka LASTA-seula-palaverien yhteydessä on käsitelty tuoreita rikosasioita, niin edunvalvonnan hakeminen on viivytännyt tutkinta-aikaa kuukausilla. Esikäsittelystä tehtyä edunvalvontapilotointia he arvioivat siten, ettei edunvalvojan määrääminen ole niin suuri vaiva, etteikö se olisi intressivertailussa kannattavaa.

”Jos me tehtäis rajoitusratkaisut ja poliisin päätökset ilman edunvalvontaa, niin se olisi neljä kk per juttu naps vaan pois, plus koko sen paperin pyöritys. Mutta intressivertailu pitää tehdä lapsen etuun ja lapsen kuulluksi tulemiseen, niin se ei ole musta vaihtoehto. Kyl mä toistaiseksi olen sitä mieltä, että prosessia tulee kehittää ripeämmäksi ja toimivammaksi, mut lapsen näkökulmasta luopuminen ei oo siihen ratkaisu.”

Poliisin näkökulmasta myöskään perusmuotoisen edunvalvontahakemusten käsittelyssä ei ollut yhtenäistä linjaa. Osa notaareista on käsiteltyt ne nopeasti ja osa taas on halunnut hankkia käräjäoikeudelle uudelleen huoltajien suostumukset, vaikka poliisi olisi ne jo aiemmin pyytännyt. Yhden rikostutkijoista mielestä tässä asiassa on otettu viime vuosina takapakkia, sillä muutamia vuosia sitten edunvalvontamääräykset käsiteltiin käräjillä nopeasti. Eroavaisuuksia on ollut myös käräjäoikeuksien välillä.

Edunvalvontakoordinaattorin mukaan lapselle löytyy nopeasti edunvalvoja koordinoinnin avulla, mutta rikosprosessi on silti valitettavan hidas. Samaa mieltä oli myös Marjukka Heikkilä. Hänen mielestään edunvalvonnan koordinoiminen auttaa siinä, ettei poliisin tarvitse käyttää paljon työaikaansa edunvalvojan etsimiseen, mutta rikosprosessia ei muutoin pysty edunvalvonnan koordinoimisella nopeuttamaan. Heikkilä kertoi, että he olivat Socomissa järjestäneet alueellisen työkokouksen, jossa on yhdessä syyttäjän, käräjäoikeuden ja poliisin kanssa mietitty, miten edunvalvonnan väliaikaismääräyksen prosessia voitaisiin kehittää paremmaksi. Prosessi on silti hänestä yhä hidas.

5.2.2 Lapsen saama tuki

Tutkinnanjohtaja ja ryhmänjohtaja nostivat haastattelussaan esiin lapsen edunvalvonnan olevan rikosprosessissa laatutekijä. Heidän mielestään Kaakkois-Suomessa ollaan asiassa hyvällä tasolla ja lapsen edunvalvonnan käyttö esikäsittelevä vaiheessa vastaa Barnahus-laatustandardeihin. Heillä ei ollut kuitenkaan tarkkaa tietoa siitä, miten edunvalvoja lapsen kanssa työskentelee. He kertoivat luottavansa siihen, että sosiaalialan asiantuntija edunvalvojana osaa ohjata lapsen tarvitsemansa tuen piiriin. Myös HUS:n oikeuspsykologian yksikkö on ollut aktiivinen ohjaamaan lasta tuen ja avun piiriin.

”Mehän ei nähdä, millaista taustatyötä he tekevät lapsen edun eteen - - tietysti olis kiva tietää, mitä kaikkea he tekevät siinä taustalla, olis vähän parempi ja kattavampi kuva siitä.”

Rikostutkijoiden näkökulmasta sosiaalitaustainen edunvalvoja on tavannut lasta ja perhettä rikosprosessin aikana ja on saanut siten kokonaisvaltaisemman käsityksen lapsen tilanteesta. Osa rikostutkijoista oli kertonut melko avoimesti edunvalvojalle lapsen asioista, jotta lapsen tilanteeseen perehtyminen olisi helpompaa. Edunvalvojat olivat joskus kysyneet, kuka on lapsen sosiaalityöntekijä, jotta voisivat selvittää sitäkin kautta lapsen tilannetta. Joskus edunvalvojat olivat lisäksi kyselleet rikostutkinnan perään tai ottaneet esiin asioita lapsen näkökulmasta.

”Edunvalvoja pyysi huomioimaan sen, ettei lapsi ollut rikostutkinnan takia saanut tavata mummiaan vuoteen ja nosti esille sen, että rangaistaanko lasta sillä tavalla, ettei lapsi saa tavata mummia.”

”Joskus ne soittelee, että mitä tälle jutulle kuuluu ja sitten pystyy vähän kiirehtimään sitä juttua.”

Edunvalvontakoordinaattorin mukaan edunvalvonnan koordinointi on osaltaan vaikuttanut siihen, että lapselle haetaan edunvalvojaa tarvittaessa. Edunvalvonta parantaa hänen mielestään lapsen oikeuksia ja osallisuutta. Edunvalvoja huolehtii siitä, että lapsen etu ja osallisuus toteutuvat rikosprosessissa. Hänen mukaansa ne lapset, joille ei haeta edunvalvojaa, ovat heikoimmassa asemassa oikeuksiensa toteutumisen suhteen, kun lapsen huoltaja ei voi eturistiriidasta johtuen valvoa lapsen edun ja oikeuksien toteutumista.

Marjukka Heikkilä kertoi haastattelussaan, että edunvalvonnan koordinoimisella on lapselle saatu oikeanlaista edunvalvontaa, kun on voitu ottaa huomioon esimerkiksi lapsen kehitysvammaisuus tai tarve taloudelliseen edunvalvontaan perunkirjoituksen yhteydessä. Sama edunvalvoja on voinut toimia lapselle useissa erilaisissa edunvalvontatehtävissä. Heikkilän mielestä lastensuojelutaustainen

edunvalvoja osaa kohdata paremmin lapsen kuin ihminen, jolla on juridinen tausta. Jos edunvalvoja havaitsee lapsen tuen tarpeen, osaa hän tehdä yhteistyötä lastensuojelun kanssa ja ohjata lapsen oikeiden palveluiden piiriin. Heikkilän mukaan palveluverkoston tuntemuksesta on hyötyä edunvalvojan tehtävässä. Hän korosti myös asian eettistä näkökulmaa:

”Meidän täytyy muistaa, että näissä perheen sisäisissä rikosepäilyissä on osapuolena lapsi ja läheinen on epäiltynä rikoksesta. Tai sitten hän on ollut näkemässä jotain, mikä aiheuttaa rikosepäilyn siellä perheen sisällä. Lapsi on kohdannut jotain sellaista, mikä ei ole lapsen kehityksen kannalta toivottavaa ja sen vuoksi oikeanlaiset ammattilaiset lapsen ympärillä ovat tärkeitä.”

5.3 Kehittämiskohteet

Lapsirikostutkijat nostivat kehittämiskohteeksi sen, että edunvalvontakoordinaattorin tulisi selvittää, onko edunvalvojalla oikeasti aikaa olla mukana lapsen kuulusteluissa. Tähän yhdeksi vaihtoehdoksi annettiin se, että edunvalvojan tulisi sijaita lähellä lasta. Näin matkustamiseen ei kuluisi aikaa ja edunvalvojalla olisi paremmin aikaa tulla kuulusteluihin sekä tutustua lapseen ja perheeseen. Matkustamisajasta voidaan laskuttaa ja se nostaa kustannuksia. Yhdessä tapauksessa edunvalvoja oli tullut kuulusteluihin yli 100 kilometrin matkan päästä, mikä oli hankaloittanut aikataulujen sopimista. Rikostutkijat olivat yhtä mieltä siitä, että olisi hyvä, jos vakavissa rikosasioissa, kuten seksuaalirikoksissa ja törkeissä pahoinpitelyissä, oikeusavustaja voisi toimia myös lapsen edunvalvojana.

Tutkinnanjohtaja ja ryhmänjohtaja taas kehittäisivät käräjäoikeuden prosesseja, jotta edunvalvojan hakemisessa ei tulisi viivettä. Ongelmallisena he olivat nähneet myös sen, ettei Socomilla ole viikonloppuisin päivystystä ja tällöin kiireelliseen rikosasiaan on haettava edunvalvoja päivystävästä käräjäoikeudesta. Käräjäoikeuden kautta ei ole aina saatu edunvalvojaa paikalle, vaan kuulustelussa on ollut läsnä pelkkä oikeusavustaja.

Esikäsittelytoimintaan tutkinnanjohtaja ja ryhmänjohtaja kaipaisivat työntekijää, joka hoitaisi rajoitettavien rikosasioiden eteenpäin viemistä ja edunvalvonta-asioita. Tällöin heidän työaikaansa vapautuisi enemmän operatiiviseen toimintaan eikä heille kertyisi asioita työjonoon LASTA-seula-palavereista. Ratkaisuna tähän voisi heidän mukaansa olla oma sihteeri, juristi tai korkeakouluharjoittelija, mutta resursseja ei ole sitä varten saatu.

Edunvalvontakoordinaattorin mielestä tiedotusta ja koulutusta voisi olla aina lisää. Koordinaattori ja Marjukka Heikkilä näkevät lisäksi kehittämistä valtakunnallisessa tilanteessa. Heidän mielestään edunvalvonnan koordinoimisesta ja edunvalvojarekisteristä tulisi säätää laissa. Näin lapsille saataisiin tasavertaiset oikeudet ja mahdollisuus edunvalvojaan tarvittaessa.

5.4 SWOT-kaavio

SWOT-kaavioon on koottu haastatteluissa esille tulleita keskeisiä asioita. Vahvuudet ja heikkoudet (Strengths & Weaknesses) ovat asioita lyhyellä aika välillä. Mahdollisuudet ja uhat (Opportunities & Threats) taas ovat asioita pitkällä aikavälillä. Kaaviota on käytetty apuna myös seuraavan luvun johtopäätöksiä muodostettaessa.

Kaavio 4. SWOT-kaavio Kaakkois-Suomen edunvalvontamallista (Heikkinen 2022.)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä luvussa vastaan tutkimuskysymyksiini ja vertailen tutkimustuloksia aiempaan teoretietoon aiheesta. Lopuksi arvioin edunvalvontamalliin liittyviä kehittämiskohtia.

6.1 Kaakkois-Suomen edunvalvontamalli toimii pääosin hyvin

Haastatteluiden perusteella Socomin edunvalvonnan koordinointi on koettu nopeaksi ja toimivaksi toimintamalliksi. Socomin edunvalvontakoordinaattorin kautta on yleensä saanut edunvalvojan saman päivän aikana. Kaikki Socomin rekisterissä olevat edunvalvojat ovat käyneet edunvalvonnan täydennuskoulutuksen ja edunvalvojarekisteristä löytyy myös erityisosajia. Ainoastaan viikonloppuisin akuuteissa tilanteissa palvelu ei ole toiminut, sillä Socomilla ei ole viikonloppuisin päivystystä.

Vaikka edunvalvojan saa Socomilta nopeasti, niin se ei vaikuta suoraan rikosprosessin keston, sillä edunvalvontamääräyksien hakeminen käräjäoikeuksilta kestää. Haastatteluiden perusteella käräjäoikeuksissa on vaihtelevia käytäntöjä ja voi olla myös notaarista riippuvaista, kuinka kauan edunvalvontamääräyksen saamisessa kestää. Joskus käräjäoikeudessa halutaan kuulla huoltajat varsinaiseen edunvalvontamääräykseen uudestaan, vaikka poliisi olisi jo selvittänyt huoltajien suostumukset.

Erityisen hyväksi poliisin puolelta oli koettu lapsiin kohdistuvien rikosten esikäsittelyn ja LASTA-seulomallin käyttöönotto. Rikostutkijoiden näkökulmasta se on vähentänyt heidän työmääräänsä. Tutkinnanjohtaja ja ryhmänjohtaja taas ovat kokeneet ne tehokkaiksi tavoiksi selvittää, onko esitutkinnalla lopettamis- tai rajoittamisedellytyksiä (ks. luku 2.2.3). Edunvalvonnan he näkevät rikosten esiselvittelyn yhteydessä tutkinnan laatua kohentavana tekijänä. Tämä vaikuttaisi pitävän paikkansa, sillä ilman edunvalvojaa kukaan ei välttämättä ole kyseenalaistamassa esikäsittelyssä tehtyjä päätöksiä, kuten tutkinnan rajoittamista tai lopettamista. Saara Asmundelan ja Satu Rantaeskolan (2021, 44) mukaan edunvalvojan määrääminen eturistiriitatilanteessa on tärkeää erityisesti lapsen oikeuksien toteutumisen ja toimenpiteiden valvonnan kannalta. Jos kukaan ei käytä lapsen puhevaltaa esikäsittelyvaiheessa, niin lasta koskevaa päätöstä ei myöskään voida kyseenalaistaa ja lapsen oikeusturva voi vaarantua.

6.2 Käsitukset sopivasta edunvalvojasta ja lapsen edusta vaihtelevat

Lapsirikostutkijat olivat sitä mieltä, että etenkin vakavissa rikosasioissa olisi parempi, että lapsen oikeusavustaja toimisi myös edunvalvojana. Haastatteluiden perusteella syyt liittyivät rikosprosessiin (ks. luku 5.2). Edunvalvojan kanssa aikatauluista sopiminen on ollut toisinaan hankalaa ja on voinut aiheuttaa lisätyötä, jos edunvalvoja ei ole päässyt paikalle kuulusteluun ja hänelle on täytynyt näyttää kuulustelutalenne jälkikäteen. Myös edunvalvojan kykyä ajaa lapsen etua käräjäoikeudessa kyseenalaistettiin, sillä hänellä ei ole samanlaista osaamista rikosprosessista kuin lakimiehellä. Avustajan läsnäolo kuulustelussa koettiin hyödyllisemmäksi kuin edunvalvojan, sillä avustajat osaavat esittää rikosprosessin kannalta merkityksellisiä kysymyksiä. Joissain tapauksissa edunvalvonnan erillinen hakeminen on voinut myös pitkittää rikosprosessia ja myös sen aiheuttamat kustannukset nostettiin esille.

Rikostutkijoiden haastatteluissa vastaukset olivat samankaltaisia kuin Heikkilän ja Rantaeskolan selvityksessä (2022, 48–49) olleet syyttäjä- ja tuomarien näkemykset. Käräjätuomarit olivat sitä mieltä, että rikosasioiden käsittelyn jouhevuuksi lisää, jos lapsen edunvalvojana toimii lakimies, joka tietää, miten rikosasiaa käsiteltäessä edetään eikä tuomarin näin ollen tarvitse neuvoa edunvalvojaa. Osa syyttäjästä taas piti yhden juristin mallia Tandem-mallia parempana, jos juristi on kouluttautunut lapsen kanssa toimimiseen. Huonoimpana tapana oli pidetty sitä, että edunvalvojan määräys on annettu

vain lastensuojelutaustaiselle henkilölle, sillä lastensuojeluosaaminen ei takaa osaamista rikosasioissa. Hyvinä puolena Tandem-mallissa käräjätuomarit, syyttäjät, oikeudenkäyntiavustajat ja poliisit näkivät muun muassa sen, että lastensuojelutaustaisen edunvalvoja on ammattitaitoinen toimimaan lapsen kanssa ja osaa ottaa huomioon kokonaisvaltaisemmin lapsen edun ja osallisuuden sekä perheen kokonaistilanteen. Näitä seikkoja myös osa haastatteleistani rikostutkijoista ottivat esille.

Heikkilä ja Rantaeskola arvioivat selvityksessään (2022, 65), että viranomaiset todennäköisesti tarkastelevat lapsen etua itsellään käsiteltävänä olevan asian, oman ammattikunnan ja virkatehtävän näkökulmasta. Heistä mikään virkakunta ei kiistänyt, etteikö lapsen etua kannattaisi ajatella kokonaisvaltaisesti, mutta silti he vaikuttivat mieltävän asiaa vain oman käsiteltävän asian näkökulmasta. Teke mieni haastatteluiden perusteella myös Kaakkois-Suomen lapsirikostutkijat mieltivät asiaa ensisijaisesti oman työtehtävänsä kautta, mikä on mielestäni ymmärrettävää. Poliisin tehtäviä ovat poliisilain (872/2011) 1 §:n mukaan mm. rikosten ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharjintaan saattaminen, ja esitutkinnassa selvitetään mm. epäiltyä rikosta ja sen teko-olosuhteita (ETL 1:2). Tästä näkökulmasta lastensuojelutaustaisen edunvalvojan läsnäolosta kuulusteluissa ei ole koettu olevan apua esitutkinnan kannalta, toisin kuin rikosasioista perillä olevan oikeusavustajan.

Kun asiaa tarkastellaan YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen, Euroopan neuvoston Lanzaroten sopimuksen ja perustuslain näkökulmasta (ks. luku 2.3.1), muuttuu näkökulma toisenlaiseksi. Yleissopimuksen 12 artiklan mukaan sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista ne vapaasti. Lapsi pitäisi osata kohdata oman ikätasonsa mukaisella tasolla. Socom Oy:n haastateltavat toivat esille sen, että todennäköisesti lastensuojelun ammattilaisella on paremmat lähtökohdat lapsen kohtaamiseen kuin oikeusoppineella. Heikkilä mainitsi myös sen, että havaitessaan lapsen tilanteessa epäkohdan, osaa lastensuojelutaustainen ihminen ohjata lapsen tarvittaessa avun piiriin. Edunvalvontakoordinaattorin mielestä Tandem-malli parantaa lapsen osallisuutta ja oikeuksia.

Tutkinnanjohtajan ja ryhmänjohtajan haastattelussa nousivat esille Barnahus-laatustandardit (ks. luku 2.3.6) ja kuinka ne huomioidaan poliisin toiminnassa. Heidän mukaansa Kaakkois-Suomessa lapsirikostutkinta on ollut laadukasta. Barnahus-laatustandardin (Haldarsson ym. 2017, 18–19) 1.1 indikaattorissa mainitaan seuraavaa: ”Lapsen etua arvioitaessa otetaan huomioon lapsen näkemykset ja identiteetti, perheen säilyttäminen ja suhteiden ylläpitäminen, huolenpito, suojelu ja turvallisuus, haavoittuvuus, oikeus terveyteen ja koulutukseen sekä se, että kyseiset tekijät ovat tasapainossa. Lapsen edun määrittävät pätevät ammattihenkilöt ilman tarpeettomia viivästyksiä.” Laatustandardin perusteluiden mukaan myös lapsen erityispiirteet tulee ottaa huomioon. Rikostutkijat kertoivat haastatteluissa, että edunvalvojat ovat heidän tietojensa mukaan tavanneet lasta ja perhettä rikosprosessin aikana. Heikkilän mukaan taas edunvalvontarekisterissä on koulutettuja edunvalvojia, joilla on erityisosaamista esimerkiksi kehitysvammaisten lasten kanssa toimimisesta. Vaikuttaisi siis siltä, että

edunvalvontamalli vastaisi näiltä osin laatustandardeihin. Lisäksi Kaakkois-Suomessa käytössä olevassa Tandem-mallissa vältetään ristiriita siitä, että edunvalvoja olisi sidottu lapsen tahtoon, kuten yhden juristin mallissa oikeusavustaja edunvalvojan asemassa olisi. (ks. luku 2.3.3).

Rikostutkijat kertoivat, että Tandem-mallissa kuulusteluihin on joskus osallistunut pelkkä lapsen lastensuojelutaustainen edunvalvoja eikä oikeusavustajaa. Heitä huolesti se, että tällöin lapselta jää kysymättä olennaisia kysymyksiä kärjäoikeuden istunnon kannalta, sillä lasta ei välttämättä enää kutsuta kärjäoikeuden istuntoon esitutinnan jälkeen. Barnahus-mallissa yksi tavoitteista on varmistaa lapsen todistuslausunnon luotettavuus tarkoituksenmukaisilla järjestelyillä asianmukaisen prosessin periaatteiden mukaisesti. Näin estetään se, ettei lapsi joudu toistamaan lausuntoaan oikeudenkäynnin aikana, jos syyte nostetaan. (Haldarsson ym. 2017, 12.) Näihin asioihin peilaten, ei ole lapsen edun mukaista, jos pelkästään lastensuojelutaustainen edunvalvoja osallistuu kuulusteluun etenkin vakavampia rikosasioita käsiteltäessä.

6.3 Kehittämiskohteiden arviointi

Poliisien haastatteluista syntyi mielikuva siitä, ettei heillä ei ole selvää käsitystä siitä, millaista työtä edunvalvojat tekevät lasten kanssa. Osa rikostutkijoista kyseenalaisti sen, miksi lapsilla ylipäätään on erillinen lastensuojelutaustainen edunvalvoja, jos lapsella on jo sosiaalityöntekijä ja terveydenhuollon kontakti. Mietin parantuisiko poliisien käsitys edunvalvonnasta, jos edunvalvontakoordinaattori, edunvalvojen edustajat ja poliisit kokoontuisivat keskustelemaan työstään ja rikosprosessista? Poliisit saisivat näin tietoa edunvalvojen käytännön työstä ja sen tarkoituksesta. Samalla poliisien olisi mahdollista tuoda esille myös omia näkemyksiään esimerkiksi edunvalvontaan liittyvistä aikatauluhaasteista ja rangaistusvaatimusten tarpeellisuudesta, ja voitaisiin miettiä ratkaisua siihen, miten edunvalvoja saataisiin lapselle tarvittaessa myös viikonloppuisin. Rikostutkijoiden haastatteluiden perusteella edunvalvojan sijaitseminen lähellä voisi sekä helpottaa aikataulujen sopimista että vähentää kustannuksia.

Oikeusavustajan läsnäolo kuulustelussa on tärkeää etenkin vakavissa rikosasioita tutkittaessa. Tandem-mallissa oikeusavustajan osallistuminen kuulusteluihin tulisi olla ensisijaista. Lastensuojelutaustainen edunvalvoja ei pysty auttamaan poliisia kuulusteluissa samalla tavalla kuin oikeusavustaja. Toimivan rikosprosessin vuoksi tulisi varmistaa, että oikeusavustaja pystyy osallistumaan kuulusteluun, ja tästä myös Tandem-mallin toteuttajien eli edunvalvojan ja oikeusavustajan tulisi olla tietoisia.

Barnahus-laatustandardi 1.3 koskee tarpeettomien hidastusten välttämistä ja yksi Barnahus-hankkeen tavoitteista onkin rikosprosessin nopeuttaminen (ks. luku 2.3.6). Jotta rikosprosessi voisi nopeutua tarvittaisiin riittävästi resursseja niin poliisille kuin muillekin rikosprosessin toimijoille sekä toimi-

vammat käytännöt eri viranomaisten välillä. Haastatteluiden perusteella rikosprosessi vaikuttaa hietaalta etenkin käräjäoikeuden päässä ja käräjäoikeuden toiminta edunvalvontahakemusten käsittelyssä jokseenkin mielivaltaiselta. Heikkilä kertoi haastattelussaan Socomin järjestäneen yhteistyökouksia eri tahojen välillä ja erään kokouksen käsitelleen myös edunvalvonnan väliaikaismääräyksiä. Voisiko olla mahdollista kokoontua uudelleen selvittämään, mistä viive edunvalvontahakemusten käsittelyajoissa oikein johtuu?

Ryhmänjohtajan ja tutkinnanjohtajan näkemys siitä, että lapsirikostutkinnan ryhmällä tulisi olla erillinen mm. edunvalvontahakemuksista vastaava työntekijä, kuulostaa järkevältä. Myös muilla Kaakkois-Suomen poliisilaitoksen tutkintaryhmillä on omia korkeakouluharjoittelijoita ja sihteereitä. Haastattelujen perusteella lapsirikostutkinnassa on paljon koordinoitavia ja selvitettäviä asioita, minkä vuoksi ryhmällä olisi hyvä olla oma sihteeri. Näin voitaisiin välttää paremmin myös tarpeettomia hidastuksia rikosprosessissa poliisin taholta.

7 POHDINTA

Kun kerroin Lappeenrannan poliisiasemalla kahvihuoneessa kokeneelle rikostutkijalle opinnäytetyöni aiheen, hän vastasi siihen lapsirikostutkinnan olevan aivan oma ja vaativa kenttänsä. Sen huomasi opinnäytetyön tekemisen aikana. Lapsirikostutkintaan liittyy paljon omaa erityistä lainsäädäntöä ja ohjeistusta, sillä rikosprosessi poikkeaa monilla tavoin täysi-ikäisten rikosprosessista. Aiheen ymmärtäminen vaati asiaan liittyvän kirjallisuuden ja lainsäädännön lukemista ja sisäistämistä jo ennen varsinaisen tutkimustyön aloittamista. Vielä haastatteluiden jälkeenkin jouduin etsimään lisää teoretietoa, sillä haastatteluista nousi esiin asioita, joita en ollut vielä teoria-aineistooni laittanut.

Opinnäytetyössä tavoitteet toteutuivat pääasiassa hyvin. Kasvotusten ja videoyhteydellä tehdyt haastattelut olivat mielestäni onnistuneet ja oma haastattelutekniikkani on kehittynyt vuosien saatossa. Uskallan nykyään entistä rohkeammin kysyä erilaisista asioista ja esittää täydentäviä kysymyksiä. Tutkimustuloksissa jäi harmillisesti uupumaan edunvalvontakoordinaattorin näkemys esikäsittelyn yhteydessä tapahtuvasta edunvalvonnan koordinoimisesta. Minun olisi tullut esittää siitä sähköpostihaastattelussa yksityiskohtaisempi kysymys, mutta kysymysten laatimisessa tuli kiire ja se unohtui. Yritin ottaa häneen yhteyttä vielä jälkikäteen esittääkseni tarkentavan kysymyksen, mutten saanut vastausta. Muutoin sain haastatteluista hyvin vastauksia tutkimuskysymyksiini ja toisaalta oli hyvä, että ehdin saada edunvalvontakoordinaattorilta edes sähköpostihaastattelun ennen kuin hän vaihtoi työtehtäviään.

Yksi opinnäytetyölle asettamista tavoitteistani oli teoria-aineistossa kertoa perustietoa lapsiin kohdistuvista rikoksista, lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnasta ja lasten edunvalvonnasta rikosproses-

sista. Mielestäni tämä tutkimustavoite täyttyi. Tästä opinnäytetyöstä löytyy tietoa kaikista näistä asioista. Otin selvää myös uudesta seksuaalirikoslaista ja sen esitöistä, mikä on uusi asia monelle kons- taapelillekin. Hyvä puoli oli se, että materiaalia aiheesta löytyi melko paljon. Huono puoli taas oli se, että teoria-aineisto piti rajata hyvin ja runsaan materiaalin käsittely vei paljon aikaa. Pysin tekemään aineistosta poliisialan ulkopuoliselle lukijalle mahdollisimman helposti ymmärrettävän ja se vaati asioiden auki selittämistä. Opinnäytetyön tekemisen loppuvaiheessa annoin sen läheiselleni luettavaksi ja hänelle ei jäänyt epäselvyyksiä opinnäytetyössä käytetyistä termeistä.

Opinnäytetyö on tutkimuksena laajuudeltaan melko suppea (15 op), eikä siinä ole mahdollista ottaa kaikkia näkökulmia huomioon. Kaakkois-Suomen edunvalvontamallista voisi haastatella myös lapsia ja heidän vanhempiaan, edunvalvoja, syyttäjiä, tuomareita ja sosiaaliviranomaisia. Mielestäni kahdeksan hengen otos oli kuitenkin riittävä poliisien ja edunvalvontakoordinaattorien näkökulman selvittämiseen, ja tekemäni haastattelut antoivat syvemmän käsityksen aiheesta kuin pelkkä kirjallisuuskat- saus. Koska kyseessä on Poliisiammattikorkeakoulun opinnäytetyö, niin painopiste on poliisien näkö- kulmassa.

Lapsien näkökulmaa edunvalvonnasta rikosprosessissa on tutkittu melko vähän. Teoriatietoa opin- näytetyöhöni etsiessäni tuli vastaan Pelastakaa Lapset ry:n julkaisu Edunvalvoja: Se on minua varten (Laakso ym. 2012), jossa käsitellään lasten ja edunvalvojen kokemuksia edunvalvojasta lastensuoje- lussa ja rikosprosessissa. Julkaisu on kuitenkin melko lyhyt, noin 50 sivun pituinen, joten aihetta voisi tutkia vielä lisää. Useita lopputöitä ja tutkimuksia lastensuojelun edunvalvonnasta sen sijaan löytyi. Olisi kiinnostavaa saada lisää tietoa muunlaisista rikosprosessin edunvalvontamalleista ja millaisia kokemuksia poliiseilla niistä on.

Opinnäytetyön tekeminen oli ajoittain stressaava, mutta myös antoisa kokemus. Tutkimus vei mu- kaansa, kun alkukankeudesta pääsin yli. Olin opinnäytetyöprosessin ajan Lappeenrannan poliisiase- malla päivittäisrikostutkinnassa töissä ja kuormitusta vähentääkseni otin töistä vuosilomaa opinnäyte- työn tekemistä varten. Opinnäytetyö valmistui melko nopeasti, muutamassa kuukaudessa, missä aut- toi vuosiloman lisäksi se, että olin tehnyt kvalitatiivisen AMK-opinnäytetyön jo kerran aiemmin, ja tie- sin millainen rakenne ja sisältö opinnäytetyössä tulee olla. Tein hyvän opinnäytesuunnitelman, mistä sain materiaalia opinnäytetyöni teoriaosioon. Koska olin ollut hereillä Poliisiammattikorkeakoulun lap- sirikostutkintaa käsittelevillä etäluennoilla, tiesin myös perusasioita lapsirikostutkinnasta jo ennen opinnäytetyöprosessia.

Opinnäytetyön tekeminen parin kanssa olisi voinut vähentää työmäärääni, mutta pidän enemmän it- senäisestä työskentelystä. Näin pystyin tekemään työn omassa tahdissani sekä omaa luovuuttani hyödyntäen. En myöskään mennyt sieltä, mistä aita on matalin, vaan paneuduin aiheeseen ja etsin siitä monipuolisesti tietoa. Koen oppineeni paljon lapsen oikeuksiin ja lapsen etuun liittyvistä asioista

sekä lapsiin kohdistuvista rikoksista ja niiden rikosprosessista. Jos jonain päivänä päädyn lapsirikos-tutkinnan pariin töihin, voi opinnäytetyöprosessissa tapahtunut syventyminen aiheeseen auttaa myös työelämässä.

Uskon siihen, että lapsen joutuessa rikoksen uhriksi voi toimivalla lastensuojelu- ja rikosprosessilla olla monia ongelmia ennalta ehkäisevä vaikutus. Lapsien ja nuorten suhteen resursseissa ei mielestäni pitäisi pihistellä, vaan ennemminkin panostaa. Lapsella on oikeus saada äänensä kuulluksi, lasta pitää tukea ja lapsen etua pitää puolustaa. Jos siihen ei lapsen oma vanhempi kykene rikosprosessin aikana, niin lapsen edunvalvojana tulee olla aikuinen, joka osaa toimia lapsen kanssa ja on kiinnostunut hänen asioistaan ja mielipiteistään. Lastensuojelutyön osaaminen voi antaa lapsen kohtaamiseen ja hänen etunsa valvomiseen hyvät lähtökohdat. Rikosprosessin vaatimuksia ja lapsen tarvetta oikeusavustajaan ei tulisi kuitenkaan unohtaa.

"Kaikki lapset tarvitsevat hieman apua, hieman toivoa ja jonkun, joka uskoo heihin." - Magic Johnson

LÄHTEET

Asmundela, S. & Rantaeskola, S. 2021: Edunvalvonta rikosasiassa. Teoksessa Lehtinen, M. & Rossi, M. 2021: Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Helsinki, Grano Oy, 39–47.

Barnahus-hanke. Monialainen yhteistyö. Luettavissa: <https://barnahus.fi/monialainen-yhteistyö/>. Luettu 27.12.2022.

Ellonen, N. & Rantaeskola, S. toim. 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Tampere, Poliisiammattikorkeakoulu. Juvenes Print.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2008: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä, Gummerus kirjapaino Oy.

Fagerlund, M. & Toivonen, V. 2021: Rikosprosessin kesto lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Helsinki, Valtioneuvoston kanslia. Luettavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162701/VNTEAS_2021_3.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 15.10.2022.

Haikansalo, A. & Korander, T. 2022: Poliisi (AMK)-opinnäytetyöohje. Tampere. Luettavissa: <https://polamk.fi/documents/25254699/37709942/poliisi-AMK-opinnaytetyon-ohje.pdf/fe75bce1-f90e-20e8-7134-3feb541f84fb/poliisi-AMK-opinnaytetyon-ohje.pdf?t=1662980511412>. Luettu 20.12.2022

Haldorsson, O. toim. 2017: Barnahus laatustandardit: Suuntaviivat monialaisen viranomaisyhteistyön toiminnalle lapsiuhrien ja -todistajien auttamiseksi. Luettavissa: https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/02/FI_StandardsSummary_FINAL.pdf. Luettu 30.11.2022.

HE 13/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi.

Heikkilä, M. & Rantaeskola, S. & Suikkanen-Malin, T. 2018: Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa. Tyrvää-Vammala-Sastamala, Warelia.

Heikkilä, M. & Rantaeskola, S. 2022: Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Työpaperi 19/2022. Helsinki, Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.

Hirsjärvi, S. & Remes, P. & Sajavaara P. 2009: Tutki ja kirjoita. Porvoo, Bookwell Oy.

Huittinen, M. 2019: Lapsiin ja nuoriin kohdistuvien väkivaltaepäilyiden tutkiminen lapsen edun mukaisesti. Selvitys poliisin ja perhekeskustoiminnan näkökulmasta. Työpaperi 21/2019. Helsinki, Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos (THL). Luettavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138366/URN_ISBN_978-952-343-361-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 3.11.2022.

Joensuun LASTA-malli 2020. Luettavissa: <https://thl.fi/documents/10531/2851931/Lapsiin+kohdistu-neet+rikokset+-+viranomaisyhteisty%C3%B6n+Joensuun+Lasta-malli.pdf/d0c936e3-4789-1d1a-1ef5-540470df8bd0?t=1590571993182>. Luettu 20.12.2022.

Jokela, A. 2018: Rikosprosessioikeus. 5. uudistettu painos. Helsinki, Alma Talent Oy.

Juhila, K.: Teemoittelu. Teoksessa Vuori, J. toim.: Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere, Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Luettavissa: <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/teemoittelu/>. Luettu 4.1.2023.

Juuti, P. & Puusa, A. 2020: Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Verkkokirja. Gaudeamus. Luettavissa: <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789523456167>. Luettu 28.12.2022.

Kaakkois-Suomen poliisilaitos. Luettavissa: <https://poliisi.fi/kaakkois-suomen-poliisilaitos>. Luettu 5.12.2022.

Kananen, J. 2017: Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylä, Juvenes Print.

KKO:2001:7 : Lapselle annetun alkoholin arvioiminen pahoinpitelyrikoksena.

Laajasalo, T. & Korkman, J. & Rajala, R. 2020: Lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten tutkintaa nopeutettava. Helsinki, Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Luettavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139382/URN_ISBN_978-952-343-477-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 15.10.2022.

Laajasalo, T. & Rajala, R.: Barnahus-hanke. Hankesuunnitelma vuosille 2019–2021. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. Luettavissa: https://thl.fi/documents/10531/2851931/Barnahus_hankesuunnitelma_31082020.pdf. Luettu 22.12.2022.

Laajasalo T. & Rajala, R. & Julin, E. & Huittinen, M. & Juusola, A: Barnahus-hanke. Hankkeessa tehty työ vuosina 2019–2021. Hankesuunnitelma 2022–2023. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. Luettavissa: https://thl.fi/documents/10531/2851931/Barnahus-hankesuunnitelma+2022_2023_1.pdf/7949a739-463e-09ac-73b7-ebcf32adad48?t=1641302667090. Luettu 22.12.2022.

Laakso, M. & Marjomaa, P. & Peltoniemi, K. 2012: Edunvalvoja – Se on minua varten. Lasten ja edunvalvojien kokemuksia edunvalvojasta lastensuojelu ja rikosprosessissa. Pelastakaa Lapset ry, K-print Oy. Luettavissa <https://frantic.s3.eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/2016/02/01143937/Edunvalvoja-se-on-minua-varten.pdf>. Luettu 29.12.2022.

Lehtinen, M. & Rossi, M. 2021: Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Helsinki, Grano Oy.

Lindroos, J. & Lohivesi, K. 2010: Strategiatyökaluja. Onnistu strategiassa. Helsinki, Talentum Media Oy.

Malin, T. & Fagerlund, M. 2021: Seksuaalirikokset. Teoksessa Kolttola, I. (toim.). 2021. Rikollisuustilanne 2020: rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Katsauksia 49/2021. Helsingin yliopisto, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, 67–94. Luettavissa: <http://hdl.handle.net/10138/337259>. Luettu 5.12.2022.

Malin, T. & Latvala, A. & Vauhkonen, T. 2022: Seksuaalirikokset. Teoksessa Kolttola, I. (toim.) 2022, Rikollisuustilanne 2021: Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Katsauksia 52/2022. Helsingin yliopisto, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, 61–84. Luettavissa: [Katsauksia 52 Rikollisuustilanne 2021 2022.pdf \(helsinki.fi\)](https://hdl.handle.net/10138/337259). Luettu 5.12.2022.

Mäkelä, J. & Bildjuschkin, K. & Laajasalo, T. & Kettunen, H. 2019: Monialainen yhteistyö ja tiedonkulkku. Teoksessa Väkivallaton lapsuus: Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019, 123–138.

Oikeusministeriö 2022: Uusi seksuaalirikoslaki. Luettavissa: <https://oikeusministerio.fi/seksuaalirikoslaki>. Luettu 19.12.2022.

Ojala, T. 2012: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Porvoo, Edita Publishing Oy.

Pelastakaa Lapset ry. Lapsen houkuttelu seksuaalisiin tarkoituksiin (grooming). Luettavissa: <https://www.pelastakaalapset.fi/kehittamis-ja-asiantuntijaty/nettivilje-ja-seksuaalivakivallan-ennalta-ehkaisy/tietoa-lapsiin-kohdistuvasta-seksuaalivakivallasta/lapsen-houkuttelu-seksuaalisiin-tarkoituksiin-grooming/>. Luettu 1.11.2022.

Pelastakaa lapset ry. Lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistava materiaali. Luettavissa: <https://www.pelastakaalapset.fi/kehittamis-ja-asiantuntijaty/nettivilje-ja-seksuaalivakivallan-ennalta-ehkaisy/tietoa-lapsiin-kohdistuvasta-seksuaalivakivallasta/lapsiin-kohdistuvaa-seksuaalivakivaltaa-todistava-materiaali/>. Luettu 1.11.2022.

Poliisihallitus 2018: Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet. Ohje. POL-2018-50758.

Poliisihallitus 2019: Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. Ohje. POL-2019-34669.

Poliisihallitus 2019: Rikosten esikäsittely poliisissa. Ohje. POL-2019-37438.

Poliisi 2020: Poliisi on mukana kehittämässä lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaaliepäilyn tutkintaa. Uutinen. Luettavissa: <https://poliisi.fi/-/poliisi-mukana-kehittamassa-lapsiin-kohdistuvien-vakivalta-ja-seksuaaliepailyjen-tutkintaa> Luettu 15.10.2022.

Poliisi 2022: Lapsiin kohdistuvien rikosten tutkintaryhmä aloitti toimintansa Kaakkois-Suomessa. Luettavissa: <https://poliisi.fi/-/lapsiin-kohdistuvien-rikosten-tutkintaryhma-aloitti-toimintansa-kaakkois-suomessa>. Luettu 20.11.2022.

Poliisi 2022: Seksuaalirikokset. Luettavissa: <https://poliisi.fi/seksuaalirikokset> Luettu: 15.11.2022.

Rantaeskola, S. 2019: Rikos ja rikosprosessi, Warelia.

Rossi, M. & Pietilä, M. & Oinas, M. 2022: Sanoilla on merkitystä: Termikäsikirja lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan sanoittamiseen. Ohjaus 8/2022. Helsinki, Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos..

Silvennoinen, E. 2020: Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa. Yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta. Itä-Suomen yliopisto. Väitöskirja.

Socom. Lapsen edunvalvonnan koordinaatio. Luettavissa: <https://socom.fi/lastensuojelunedunvalvonta/lapsen-edunvalvonnan-koordinaatio/>. Luettu 17.11.2022.

Suojellaan lapsia ry 2022: Verkkovälitteinen lapsiin kohdistuva seksuaaliväkivalta Suomessa – tilastoja rikoksista ja rikosentekijöistä. Luettavissa: <https://www.suojellaanlapsia.fi/post/verkkovalitteinen-lapsiin-kohdistuva-seksuaalivakivalta-suomessa>. Luettu 18.10.2022.

Syyttäjälaitos. Rikosasian käsittely. Luettavissa: <https://syyttajalaitos.fi/rikosasiankasittely>. Luettu 29.12.2022.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Barnahus-hanke. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/barnahus-hanke>. Luettu 15.10.2022.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Barnahus-malli väkivallan uhriksi joutuneiden lasten kohtaamiseen. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/web/vakivalta/tyon-tueksi/barnahus-malli-vakivallan-uhriksi-joutuneiden-lasten-kohtaamiseen>. Luettu 15.10.2022.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Lapsiin kohdistuva väkivalta. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/web/vakivalta/eri-ryhmat-ja-vakivalta/lapsiin-kohdistuva-vakivalta>. Luettu 15.11.2022.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022: LASTA-seula-malli tiedon jakamiseen ja monialaiseen yhteistyöhön. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/web/vakivalta/tyon-tueksi/lasta-seula-malli-tiedon-jakamiseen-ja-monialaiseen-yhteistyohon>. Luettu 15.10.2022.

Tilastokeskus 2022: Suomi lukuina. Luettavissa: https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html. Luettu 21.12.2022.

Tilastokeskus 2022: Viranomaisten tietoon tulleet alaikäisiin kohdistuneet perheväkivaltatapaukset lisääntyivät 6,7 %. Tiedote. Luettavissa: <https://stat.fi/julkaisu/cktocg0y01p8v0b00pnkr0hu6>. Luettu 21.12.2022.

Tikkala, E. 2021: Lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen palaute 2020. Poliisiammattikorkeakoulu. AMK-opinnäytetyö.

Tolvanen, K- & Vuento, M. 2012: Poliisi ja lapseen kohdistuneet rikokset. Teoksessa Kivitie-Kallio, S. & Söderholm, A. toim. 2012: Lapsen kaltoinkohtelu. 2. painos. Helsinki, Kustannus Oy Duodecim, 299–306.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019: Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Helsinki. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja.

Xamk. Lapsen edunvalvojan koulutus. Luettavissa: <https://www.xamk.fi/avoimen-amkn-kurssit/lapsen-edunvalvojan-koulutus/>. Luettu 6.12.2022.

YK:n lapsen oikeuksien komitea 2009: Yleiskommentti nro 12: Lapsen oikeus tulla kuulluksi. CRC/C/GC/12. Geneve.

LIITTEET

Liite 1: Haastattelurungot

Liite 2: Haastateltavien suostumuslomake

LIITE 1

Haastattelurunko edunvalvontakoordinaattorille

Haastateltavan perustiedot: asema ja työkokemus lapsiin kohdistuviin rikoksiin liittyen.

- Mitä työsi edunvalvontakoordinaattorina sisältää?
- Miten ja millä perusteella valitset sopivan edunvalvojan lapselle?
- Mitä ammatillisia taustoja edunvalvojilla on?
- Millaista yhteistyö poliisin kanssa on ollut?
- Onko edunvalvojen koordinointi parantanut lapsen asemaa? Onko lapsi ohjattu tarvitsemiensa palveluiden piiriin?
- Onko edunvalvonnan koordinoimisella ollut vaikutusta rikosprosessin keston?
- Miten toimintaa voisi vielä kehittää?

Haastattelurunko Socom Oy:n toimitusjohtajalle

Haastateltavan perustiedot: asema ja työkokemus lapsiin kohdistuviin rikoksiin liittyen.

- Mistä lähtien Kaakkois-Suomessa on ollut käytössä edunvalvonnan koordinointi?
- Mitä edunvalvonnan koordinointi sisältää?
- Miten ja millä perusteella valitaan sopiva edunvalvoja lapselle?
- Mitä ammatillisia taustoja edunvalvojilla on?
- Millaista yhteistyö poliisin kanssa on ollut?
- Miten edunvalvonta on järjestetty rikosten esikäsittelyn aikana?
- Onko edunvalvonnan koordinointi parantanut lapsen asemaa? Onko lapsi ohjattu tarvitsemiensa palveluiden piiriin?
- Onko edunvalvonnan koordinoimisella ollut vaikutusta rikosprosessin keston tai laatuun?
- Miten toimintaa voitaisiin vielä kehittää?

Haastattelurunko poliiseille

Haastateltavien perustiedot: virka-asema, työkokemus lapsirikostutkinnasta.

- Miten lapsen edunvalvonta on rikosprosessin aikana järjestetty?
- Millaista yhteistyö Socomin kanssa on ollut?
- Miten lapsen edunvalvonta on järjestetty rikosten esikäsittelyn aikana? Millaisia vaikutuksia sillä on ollut rikosten esikäsittelyyn?
- Onko LASTA-seula-mallia käytetty?
- Millaista tukea lapsi ja hänen läheisensä saavat rikosprosessin aikana?
- Onko edunvalvonnan koordinoimisella ollut vaikutuksia esitutinnan keston tai laatuun?
- Mitä hyötyä ja/tai haittaa lapsen edunvalvonnasta on rikosprosessin kannalta?
- Toteutuuko lapsen etu Tandem-mallissa?
- Onko lapsi ohjattu palvelujen piiriin?
- Miten lapsen edunvalvontaa rikosprosessissa voitaisiin vielä kehittää?

LIITE 2

Haastateltavien suostumuslomake

Kirjallinen suostumus haastatteluun osallistumisesta

Olen poliisiopiskelija ja teen opinnäytetyötä lasten edunvalvonnasta rikosprosessin aikana Kaakkois-Suomen poliisiasemalla. Jokaiselta haastateltavalta pyydetään kirjallinen suostumus osallistumisesta haastatteluun. Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista.

Haastattelussa käsitellyt asiat on tarkoitettu opinnäytetyötä varten ja haastattelumateriaalia käytetään ainoastaan tässä työssä. Käsitellen antamianne tietoja erityistä varovaisuutta noudattaen, ja sinua ei voida tunnistaa materiaalista tutkimuksen missään vaiheessa. Allekirjoittamalla tämän lomakkeen, annatte kirjallisen suostumuksen osallistumisesta haastatteluun.

Suostun haastateltavaksi Laura Heikkisen opinnäytetyöhön liittyen.

Aika ja paikka: _____

Haastateltavan nimi: _____

Haastateltavan allekirjoitus: _____

Sitoudun opinnäytetyössäni noudattamaan tieteelliselle tutkimukselle asetettuja hyvän käytännön periaatteita koko opinnäytetyöprosessin ajan.

Aika ja paikka : _____

Haastattelijan nimi: _____

Haastattelijan allekirjoitus: _____